Бүгү чурттарның пролетарийлери, катныжыңар!

1925 чылда үндезилеттингеН

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1972 чыл. СЕНТЯБРЬ 1 ПЯТНИЦА № 206 (8974). Өртээ 2 коп.

ЧАА ӨӨРЕДИЛГЕ ЧЫЛЫ-БИЛЕ, ЭРГИМ ШКОЛАЧЫЛАР!

Совет школа аныяк салгалды марксисчи-ленинчи үзел-бодалга, социалистиг Төрээн чуртунга кызыгаар чок ынак, коммунистиг идеалдарга бердинген болурунга кижизидер үжүрлүг.

ТАРАА: БЕДИК ТЕМП, ШЫНАР ДЭЭШ!

«Шын» солунуның **КҮШ-АЖЫЛЧЫ АЛДАР ТУГУН** бүгүн ниитиниң малынга чем белеткелинге үлүг чедиишкиниг болган **Бай-Тайга районда «Тээли» совхозунуң ажыл-ишчилеринге** аллар болдуруп көдүргеН.

БАЙ-ТАЛ САЛБЫРЫ (эргелекчизи **Х. С. Ондар**, парторганизация секретары **О. С. Таргын**) 410 тонна сиген белеткээр планын 415 тонна кылдыр күүсеткен.

НАЙЫРАЛ САЛБЫРЫ (эргелекчизи **М. Ч. Самдан**, парторганизация секретары **К. Ч. Хертек**) 460 тонна сиген белеткээр тургаш, 465 тоннаны белеткээн.

ЭЗР-ХАВАК СҮТ-БАРААН ФЕРМАЗЫ (эргелекчизи **М. К. Норбу**, парторганизация секретары **С-Т. Х. Иргит**) 70 тонна сиген белеткээр планныг онаалдазын 74 тонна кылдыр күүседип алган.

Ким-оол Хертенович Дилгимен — «Тээли» совхозунуң механизатору, эрткен он хонукта 138 гектар кукурузаны кестирип ажаагаН болгаш хүн үлүүн 210 хуу чедирип турар.

ЧҮС ОН ИЙИНИ

Чөөн-Хемчик районунуң «Октябрь 30 чыны» колхозунуң мурнакчы хойжуу Ырыш Саспыкович Монгуш бо чылын чүс баш төрүүр хойга онааштыр 112 хураганы доруктуруп өстүргеН. Бир баштан-на 2,5 килограмм дүктү кыргып алган.

Дуржулгалыг хойжу мал чеминиң белеткеличе чылдың-на кол кичээнгейни салып келген. Ол 15 тонна эки шынарлыг сигеннi белеткээш, кыштаанда чедирип алган. Кыштаанның септелгеЗин дооскан.

О. САЙЫН.

КҮРҮНЕ ШЫГЖАМЫРЫНГА

Дүүн беш шакка чедир республиканың колхозтары болгаш совхозтары күрүнеге 5631 тонна тарааны дужааган.

Көдээниң ажыл-ишчилери! Ажаап алыышкынга темпини болгаш шынарны бедидеринче бүгү күштү салыңар!

ШАНДА ХАЙНЫККАН ИШ

Чөөн-Хемчик районда Ленин аттыг колхоз күрүнеге тараа дужаалгазын районга бир дугаарында эгелээн. Колхозтуң төп шаңынга чаа дүжүттүң тараазы шөлдерден уаук-соксаал чок кээп турар.

Шаң эргелекчизи Моңгуш Досумаа-биле чугаалаштыныг. Ол ынча диди:

— Ам безин шаңда ийи үүс тонна хире чаагай чиге-тараа урдуган. Шаңда тараа хүн бүрү улам-на көвүдеп чыдар. Ынчангаш келген тараанны дүрген арыглаш, кургадырынче оңза кичээнгейни салып, күштү мобилизастап тур бис. Тараа шаңга ур ораанын чыгыас. Ону дораан-на аайлап сайгарып турар. Шаңда шупту 31 кижи ийи эзлчег-биле ажылдап турар.

— Тарааны арыглаар машиналар четчир ыйнаан?

— Четчир — деп, Моңгуш Хунаевич харыылады.— «ОС-15» болгаш «ОПВ-20» маркалыг ийи машина бар. Оларның биреези бодүүн, а өскези парын арыглаашныны кылыр. Ол ийи машина эзлчегде үүгле норма өзүгаар безин 30 тонна тарааны арыглап үндүрүптер. Ынчаарга ийи эзлчегде бети дээрге-ле 60 тонна тараа арыглаттынар-дыр.

— Күрүнеге чежени дужаадыңар?

— Тарааны күрүнеиниң тараа хүлээп алыр пунктузунче чүдүрүп чорудуп эгелээнден бээр ийи-хире-ле хонук эрттип тур. Бо араазында чаа дүжүттүң чаагай тараазындан 100 тонна хирени хүлээп алыышкын пунктузунче чүдүрүп чоруттувус.

Шаңда ажыл хайныыышкынныг болду. Бир кезек кижилер арыглаан тарааны хүн караанга кургадыры-биле тарады эшкаллап, өскелери машиналарда арыглаан турлар. Эзлчеглериң удуртукчулары Моңгуш Оптуг-оол биле Моңгуш Маспык-оол олар хамык машиналарның ажылдаарын хайгаарап, тараа арыглаашкынында бүгү ажылды башкарып турарлар.

К. АРАКЧАА.

ЧУГУКТА: шаңда тараа арыглаашкыны.

С. ФЕОКТИСТОВТУҢ фотозу.

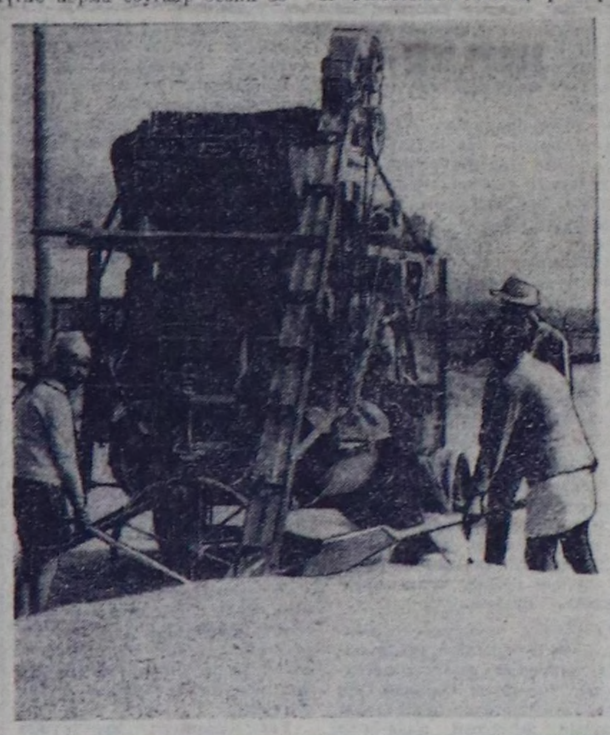

ХАЙЫРЛЫГНЫҢ ТАРААЗЫ

Тоску беш чылдың ийиги чылында Каа-Хем районнуң «Ленинчи орук» колхозунуң ажыл-ишчилери чаагай дүжүттү өстүрген, бо хүннерде ону ажаап турарлар. Хайырлыгның шөлдериндe муң ажыг гектар тарааны тавычалай кестирген, ооң 400 хире газын бастырган. Ажаап алыышкын ажылдары баштайгы хүннерден эгелээн, организастыг, дүрген чорун турар.

Чаа дүжүттүң тараазын күрүнеге дужаап эгелээн. Хайырлыгның 400 ажыг тонна тараазы күрүне шыгжамырында кирген.

Комбайнерлерден Виктор Непомнящих, Илья Коротков, Виктор Сагель олар тарааны тавычалай кестирер нормазын ийи катап ажыр күүседип, чарыштың мурнуку одуруунда чорун турарлар.

А. ХОМУШКУ.

ХОВУ КОРАБЛЬДЕРИ

«Улуг-Хая» совхозтуң шөлдериндe хову корабльдериниң даажы дүн-хүн чок улажып турар апарган. Ол болза чаа дүжүт ажаап алыышкынының түлүктээшки херечилеп турар. Бо хүннерде 19 комбайн ажыладан кирген, техниканы бүдүрүкчүлүг ажыглаар, күш-ажылды шын организастаар талазы-биле совхозтуң директиязы, партия болгаш профсоюлдар организациялары чамдык хемчеглерни бала ап чоруткан.

Баштайгы хүннерде байдалдан алгаш көөрге, ажылдың темпизи багаш эвес, барык муң ажыг гектарның тараазын ажааган. Ооң иштинден кол культура болур кызыл-тас 815 гектар, көк-тараа 180 гектар ажааттынган. Быжып чедишкен тарааны дорт, а биче элек тарааларны тавычалай кестирип турар.

Ажылдың бүдүрүкчүлүү, эки шынары дээш чарыш агрегаттар, звеноолар, бригадалар араазында калбарган. Механизатор, тараажы бүрүзү дүүнгүзүнден бөгүн, а даарта оон-даа бедик көргүзүүлүг болур дээш бир демниг ажылдап турар. Хову турлаанда көскү агитацияны организастаан, хава солунун, көргүзүү самбызазын чыгыдып эгелээн.

Дүжүт багай эвес, ортумаа-биле гектардан 10 центнер тарааны ажаап ап турар. Бо чугула кампания ажылында мурнакчыларны мактаары өөрүнүүг: Николай Сазан-оол, Валерий Кызыл-оол, Чылбаакай Биче-оол, Самбаа Чүгай-оол, Кыртыс Кечил-оол оларның ажылы өскелерге үлегерлиг.

Совхоз күрүнеге чаа дүжүттүң тараазын база дужаап эгелээн.

О. ТАВАА.

КАПСЫРЛАШКАН

Малга чем белеткээр ажыл дүжүт ажаалдазы-биле дакнырлашкан. Бир эвес сиген кезилдезин чогуур өйүнде, эрте эгелээн болза, бо талазы-биле план шагда-ла күүсеттинген турар ийик. Мооң чижээнге «Баралыг» совхозтуң төп салбырында амгы байдалды айтып болур.

Эр-Хавак шөлүнде 230 га арбаи, 170 га сула, 190 га хире чиге-тараа быжыкан, ону чеди комбайн ажаап киришкен. Салбыр сиген ажылындан кол күштү дүжүтче угландырар үжүрга таварышкан.

Мал чемин белеткээр ажылды соксадыг болбазы билдингир. Бо хүннерге чедир 600 тонна сигенни сарааттаан, кукурузадан 1400 тонна силосту салган. Бо ажылда беш трактоврну быжыглаан, хол кадыырлыг мадчыннар звеноолары база ажылдап турар.

Белеткээн сигенни кышталарже өөртүрүн база организастап турар Адыр-Мажалык сүт-бараан фермазының чанында 250 тонна сигенни пресстээн.

М. ДЫЛАЙ.

САЛГАКЧЫЛАРГА— БЫЖЫГ БИЛИГНИ

1972—1973 өөредилге чылы бөгүн бүгү чуртта эгелеп турар. Школачы коңга уругларны баштайгы кичээлдерже чалаар.

ССРЭ-ниң тургустуганындан бээр эрткен чылдарның дургузунда совет улус экономика болгаш культура хөгжүлдезинге, ол ышкаш улус өөредилгезинге кайгамчык чедиишкиннерни чедип алган. Хөгжүлдениң ыңдыг дүрген маңын аныяк республика—Тыва АССР-ниң кайыдаа хоорайларының, суурларының чижээнден тодаргай көрүп болур.

Улус өөредилгезиниң талазы-биле биске байдал кандыг турганы, эрткен оруувуече хая көрээл. 1929—1930 өөредилге чылында Тывага дөрт школага чүгле 160 өөреникчи саанаттынып, шупту школаларга эге билиглиг 13-ле башкы ажылдап турган.

Ам байдал кандыгыл, оон сыр өске. Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың ада сагыш салыышкынының ачызында Совет эрге-чагырганың чылдарында улус өөредилгезиниң бүгү адырларында кайгамчык улуг чедиишкиннерлиг апарган бис. Ам республикада 33 эге, 72 сес чылдың, 59 ортумак школада 55 муң хире уруглар өөренип турар.

Бистиң школаларывыста ажылдап турар үш муң ажыг башкы кадрларывыстың эң хөй кезин дээди болгаш дооспаан дээди азы ортумак эртемниг. Оларның араазында 90-ажыг кижи РСФСР-ниң болгаш Тыва АССР-ниң школаларының алдарлыг башкылары, 182 кижи — улус өөредилгезиниң тергиннери, барык 500 башкылар Совет Эвилелиниң орденнери болгаш медальдары-биле шаңнатканнар. Уругларывыстың келир үеин дээш, ындыг улуг күш оларга бараан болуп турарынга канчап чоргаарланмас бис.

Шагда Тывага өөредилге черлери турбаан, ам бисте 5 тускай ортумак, 5 профтехучилище база бир дээди өөредилге чери бар апаргаН.

Партияның XXIV съездизиниң төөгүлүг шийтирлерин амыдыралга боттандырар херекке республиканың башкылар коллективтери ылаңгыя эрткен өөредилге чылында улуг салыышкынны киргген. Ниитизи-биле тос школа, 794 класс, 910 башкы үүс хуу өөредилгени чедип алган. Эки болгаш коңчуг эки өөренин турарларның саны өскен. Республикада элээн хөй школалар ийи-чылчылар чок өөредилгени чедип алырының кырында келген. Моон алгаш көөрге өөредилге-кижизидилге ажылының байлак дуржулгазы бисте бар-дыр. Чаа өөредилге чылының баштайгы хүннеринден эгелээш-ле арга-дуржулга солчулгазынче чугула кичээнгей салза чогуур.

Чаа өөредилге чылында школаларның башкылар коллективтериниң мурнунда улуг сорулгалар салдынган. СЭКП ТК болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели бо беш чылда аныяктарның бүгү-ниити ортумак өөредилгезинче шилчилгени доозар болгаш ниити билигниң школазын улам ынай хөгжүдер дугаймда доктаалды хүлээп алган. Амгы үеде школаның хөгжүлдезин, ону сайзырангайжыдарының оруктары ында тодараттынган.

ССРЭ-ниң 50 чыл оюнга белеткел-биле чергелештир республиканың школачыларында башкылар коллективтери башкылаашкынның аргаларын сайзырангайжыдар, амгы үениң эртемниге үндезилеттинген ханы, быжыг билиглер-биле өөреникчилерни чепсегээр дээш күженишкиниг ажылдаар ужурлуг. Тоогүлүг улуг юбилейниң бүдүүзүнде эгелеп турар өөредилге чылында бодунга эң-не бедик негелделиг, опаашкан ажылынга харыысалгалыг болуру башкы бүрүзүнүң хүндүлүг хүлээлгеан.

Школа бүрүзүнүң өөредилге-кижизидилгелиг ажыл-чорудулгазы школачыларның идей-политиктиг дадыгыышкынынче, коммунистиг мөзү-шынарга оларны кижизидериче угланган болуру чугула. Хөй националдыг улуг өг-бүле — ССРЭ, кижилериң тоогу талазы-биле ниитилешкек чоруу — совет улус деп чүүлдүң ужурдузазын бистиң школачыларывыс ханы медерел билир ужурлуг. Совет патриотизмге, пролетаржы интернационализмге кижизидилге коску черии ээлээр.

1972—1973 өөредилге чылының баштайгы хүннеринден эгелээш, түс-түс девискээр аайы-биле бүгү-ниитиниң сес чыл өөредилгезин бүрүн боттандырарын чедип алыр. Маңаа чедиишкиниң үндезини— улус өөредилге ажылдакчылары-биле партия, совет, хөй-ниити органнарының бир демниг ажылында. Херектиң ужуру үүдел дизе, 1975 чылга чедир аныяктарның бүгү-ниити ортумак өөредилгезинче шилчилгени бүрүн боттандырар дээш амдыгааштап эгелеп, организастыг ажылдаары болур.

Школа амыдыралында четпестер ам-даа бар. Республиканың хүндүскү болгаш кижээки-даа школаларындан өөредилгени ара каар чоруктар эвээш эвес. Өөредилгениң шынары — бирги черге ниң айтырыы. Чамдык районнарның болгаш Кызыл хоорайның элээн каш школаларында уругларның билиниң деңнели чавыс, ийи чылчыларның саны хөй. Чыдаганы — ол школаларның коллективтери өөредилге-кижизидилге ажылында чаа, таарымчалыг аргаларны, техниктиг херекселдерни четпес ажыглап турарында. Ынчангаш уругларны өөредилгени болгаш күш-ажылды медерелдиг-биле үнелеп көөрүнге, бедик сагылга-чурумга кижизидери кол чүүл болур.

Чаа программалар-биле башкылаашкын, методика ажылы, арга-дуржулга солчулгазы, билигни доктаамал бедидери база-ла чугула. Башкы бүрүзү боду өөрепир, чаа чүүлдерден хожудавас дээш кызымак, чүткүлдүг болуру негеттинер. Улусчу башкы дээш партийжи сагыш салыышкынга төлептиг харыы ол болур.

Эгелеп турар чаа өөредилге чылында школа, башкы, ада-не, хөй-ниити бир демниг күш-биле улус өөредилгезиниң мурнунда салдынган сорулгаларны чедиишкиниг шийтирлээр дээш ажылдаар ужурлуг бис.

Чаа өөредилге чылы-биле!

ШАК БҮРҮЗҮН—ДҮЖҮТКЕ

Чурттун тараа шөлдериндe моторларның даажы дан хаазындан эгелээш кежээ имирге чедир соксаайн турар. Шак бүрүзүн үнелеп көрбүшаан, чер ажылдакчылары өстүрүп алган дүжүдүн өй-шаанда чидириг чок ажаап алыр болгаш шыгжамырга урар чүткүл-биле ажылдап турар. ССРЭ-ниң Төп статистика эргелелиниң дыннатканы-биле алырга, август төнчүзүнге чедир 72885 муң гектар шөлдүн тараа болгаш тараа-бөбы культураларын тавычалай кескен, ол болза бо культураларны тараан бүгү шөлдүн 64 хуузу-дур. Кестинген шөлдүн 93 хуузунун тараазын бастырып алган.

Россия Федерациязының колхозтары болгаш совхозтары 46.973 муң гектар шөлдүн тараазын кескен. Ол болза Оренбург областың ажыл-агыйлары бүгү тараа культураларының 93 хуузун тавычалай кескен. Агаар-бойдустуң берге байдалдары турзажок, Сибирьнiң чер ажылдакчылары кезилденин темпилерин хүн келген тудум-на дүргедип турар. Чурттун улуг тараалан чери — Алтайның колхозтары болгаш совхозтары бүгү тарылга шөлүнүн бештин бир кезиниң тараазын тавычалай кескен. Курган, Новосибирск, Омск областарда болгаш Красноярск крайда баштайгы чүс-чүс муң гектар шөлдүн тараазын кезип алган.

Казахстанның механизаторлары республиканың сонгу талакы областарында тарааның массалыг кезилдезин чорудуп турар. Олар ам безин 7.811 муң гектар шөлдүн тараазын кескен. Кестинген шөлдүн 70 хуузунун тараазын бастырган.

(СЭТА).

ЗОНА ХУРАЛЫ

Дүүн Кызылга республиканын төп зоназының мал ажылының тускай эртемниглериниң чөвүлел хуралы болуп эрткен. Анаа Бии-Хем, Каа-Хем, Таңды районнарның болгаш Кызыл хоорай Советинин колхозтарының, совхозтарының, көдээ ажыл-агый эргелелдериниң кол зоотехниктери, кол мал эмчилери, сүт-бараан фермаларының эргелекчилери, хойжу бригадаларның бригадирлери, мал тарып бооздыр техниктер киришкен.

Бо чылдың эрткен чеди айларында республиканың мал ажылында байдалдың болгаш бар четпестерни чайладыр хемчеглериниң дугаймда доп-чу илеткелди республиканың көдээ ажыл-агый министриниң оралакчызы **И. М. Сувандии** кылган.

Тускай эртемниглер бо талазы-биле санал-оналыг база солушкан.

Бистиң корр.

АНДЖЕЛА ДЭВИС МОСКВАДА

Август 30-де америк хөй-ниити көскү ажылдакчызы, АКШ-тың Коммунистиг партиязының ТК-зының кежигүнү Анджела Дэвис ССРЭ-ниң Дээди Советинге барып ораан.

ССРЭ-ниң Дээди Советинин Даргазы Я. С. Насриддинова аалчыга болгаш АКШ-тың Коммунистиг партиязының ТК-зының ону үдеп чоруур кежигүнүнерге чылыг байырлыг чедиргеН. Бистиң чурттувустуң дээди хоойлукулуг органында структуразының болгаш ажыл-чорудулгазының дугайын, Совет Эвилелиниң ажылчы чоннары тоску беш чыл планының даалгаларын канчаар күүседип турарының дугайын, күрүнеиниң эргелеп башкарарынга, улус ажыл-агыйын хөгжүдеринге совет хөрөөженнериниң роличуд дугайын ол чугаалаан.

Байыр чедириишкининге харыылавышаан, А. Дэвистин медеглээни болза, ССРЭ-ниң Дээди Советинче чалааны мөңгө улуг алдар-хүндү-дур. Социалистиг революция эң-не баштай тиилээн чурт — Совет Эвилели болгай. ССРЭ социализмниң түүн бүгү делегейге бедин-биле тудуп турар. Хамаарышпас чорук болгаш социализм дээш демнеженги турар Азияның болгаш Африканың чурттарынга үлегер-чижээн ол көргүзүп турар. Бис, америк коммунистер, АКШ-тың империализминиң агрессчи политиказынга удур демнеженги турар бис. Ынчангаш АКШ-тың Коммунистиг партиязынга хамаарылгалыг бистер тайбың болгаш социал деннилге дээш кижи төрелгетениң демиселинге силерниң киирип турарыңар ол канчаар-даа аажок улуг салыышкынга эң эки төлептиглер болуп шыдаар бис деп чүвеции база билип турар бис.

Я. С. Насриддинова «В. И. Ленинниң төрүттүшкен хүнүнден бээр 100 чылын демдеглээри-биле» деп юбилей медалын Анджела Дэвиске тыпсыр дугайында ССРЭ-ниң Дээди Советинин Президиумунуң доктаалын помчаан.

— Бо дээрге, мөңгө кажан-даа тыпсын көрбөөн эң-не улуг шаңнал-дыр — деп, Анджела медальды хүлээп албышаан чугаалаан.— АКШ-тың коммунизм мен В. И. Ленинниң чагыгларын удуртулга болдурарын үргүлчүлээр мен.

Беседага болгаш медаль тыпсыр үеэзиде ССРЭ-ниң Дээди Советинин Президиумунуң Секретары М. П. Георгадзе, ССРЭ-ниң Дээди Советинин Эвилелдиң Советинин Даштыкы херектер талазы-биле комиссиязының кежигүнү, Совет хөрөженнер комитетинин даргазы В. В. Николаева-Терешкова, ССРЭ-ниң Дээди Советинин Харыысалгалыг ажылдакчылары олурушкан.

(СЭТА).

* * *

Август 30-де ийысыалдың хөй-ниитизинин төлөлекчилери көскү америк хөй-ниити ажылдакчызы, АКШ-тың Коммунистиг партиязының ТК-зының кежигүнү Анджела Дэвисти чылыы-биле уткаан. Лихачев аттыг автозаводтуң Культура орудузунга ооц-биле ужуражыышкынга үүс-чүс москвачылар чыылган.

Москваның коммунистериниң, комсомолчуларының болгаш бүгү чурттакчыларының омчөөлүнден СЭКП-ниң Москва хоорхомунуң секретары Р. Ф. Дементьева аалчыга байыр чедиргеН.

Митингге Лихачев аттыг автозаводтуң слесары, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры В. С. Павловский, философия эрдемниериниң доктору Е. В. Шорохова, Москваның В. И. Ленин аттыг педагогика институдунуң студентизи Т. В. Прусакова олар чүве чугаалаан.

Митингиниң киржикчилери Анджела Дэвистиң чугаазын изиг адыш часкаашкыны-биле уткаан. Мени хостаар дээш демиселдиң хөрөнге силерниң киирген канчаар-даа аажок улуг салыышкынынар дээш мөңгө өөрүп четтириишкиниимни болгаш хүлээп көрүүшкүнүмүү дамчыдар арганы дыка-ла ур маанаи келген мен деп, америк патриот медеглээн. Социалистиг чурттарже чоруушкунум үеэзиде баштай келгеним чурт Совет Эвилели болганы таварылга эвес. ССРЭ-ниң ачызында, Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының, совет улусун ачызында бүгү делегейде бистиң демиселивиске көргүзүп келген массалыг деткимчени медерел билир турган бис.

Анджела Дэвис бодунуң кара-баяндан хосталып үнер дээш демиселге көргүскен дузаламчызы болгаш деткимчеени дээш АКШ-тың Коммунистиг партиязының Төп Комитетинин өөрүп четтириишкинин дамчыткан. Совет Эвилелиге алдар болдурган, марксизм-ленинизмге алдар болдурган өөрөөлдер салыышкыны-биле Анджела Дэвис бодунуң чугаазын дооскан.

(СЭТА).

БҮГҮ-НИИТИ ОРТУМАК ӨӨРЕДИЛГЕ ДЭЭШ

УЛУГЛАРГА-ДАА, БИЧИИЛЕРГЕ-ДАА БАЙЫРЛАЛ

Бистиң интервьювус

1972—1973 өөредилге чылының бүдүүзүнде Тыва АССР-ниң чырыдыышкын министри Д. Б. Ондар-биле бистиң корреспондентивис ужурашкан болгаш чаа өөредилге чылының онзагай байдалдарының, ооң бистиң республикада канчаар эгелеп турарын, улус чырыдыышкынының ажылдакчыларының мурнунда кандыг сорулгалар туруп турарын чугаалап бээрин дилээн.

Дежүлдей Бүрзүнеевичиниң үстүнде айтырыгларга харыылааны болза:

— Чаа өөредилге чылының онзагай үүлү болза, бүгү совет улус ССРЭ-ниң тургустунганының 50 чыл оюн төлептиг уткуурунга белеткенип, беш чылдың планныг даалгаларын база социалистиг хүлээлгелерин чедиишкинниг күүседир дээш ажыл-иш хайныкнан кайгамчык хүннерде эгелеп турары болур. Тыва АССР-ниң улус чырыдыышкынының ажылдакчылары алдарлыг юбилейни ажыл-херектеринге чедиишкиннерлиг уткуур дээш күжүн болгаш билиин харамнанмайн, чогаадыкчы ёзу-биле ажылдап кирипкен.

Бо өөредилге чылында республиканың бүгү булуңнарында бежен беш муң ажыг өөреникчи 1—10 класстарның парталарының артынга олурар болгаш билиг дээш походка киржир. Үүгле онгу классты безин 1900 өөреникчи доозар. Келир чылын бо үеде оларның чамдыктары дээди болгаш ортумак өөредилге черлеринге өөредилгезин уламчылаар, а өскелери улус ажыл-агыйының янзы-бүрү адырларына ажылдаар.

Ортумак школаларның тоску класстарынга 2800 ажыг кижи өөредилгезин уламчылаар. Бо санны үүге онзалап адап турарымны номчукчулар билир боор — бүгү-ниитиниң ортумак өөредилгезин боттандырар талазы-биле партияның салып турар улуг сорулгаларын күүседиринге сески класстарны дооскаш, өөредилгезин уламчылап турарларның санының чыл келген тудум көвүдеп турары чугула рольдуг болуп турар.

Ам башкы кадрларның дугайында каш сөс: эртken өөредилге чылында бистиң школаларывыска 3087 башкылар ажылдап турган. Оларның хөй кезииниң өөреникчилерге ханы болгаш быжыг билиглерни бээр дээш кызымак ажылдаанын демдеглексеп турар мен. А чаа өөредилге чылында бистиң башкыларывыстың отрядында ортумак болгаш дээди өөредилге черлерин дооскан чүс ажыг тускай эртемниглер немешкен. Олар болза Горькийниң, Москваның, Ленинградтың болгаш өске-даа хоорайларның өөредилге черлерин дооскан аныяктар болур. Чаа специалистер ажылдаар школаларында чеде берген орус дыл, математика, физика болгаш даштыкы дыл башкылап ажылдаар.

Бүгү-ниитиниң ортумак өөредилгезин боттандырар, чаа программа-биле ажылдаар талазы-биле улуг ажыл-херекти бүдүреривис бо өөредилге чылының база бир онзагай үүлү болза, башкыларның, уруглар албан черлериниң ажылдакчыларының ажыл төлевирин беш чыл планында көрдүнгенин ёзугаар өстүргени болур.

Кая-даа чораш, улус өөредилгезиниң шугумунда ажылдап турар хоочуннардан эгелээш, бо чылын башкылап эгелээр аныяктарга чедир бүгү башкылардан Коммунистиг партияга база Совет чазакка үүрктиң ханызындан өөруп четтиргенин илередип турар чылыг сестерни дыңнап болур. Башкылар ол ада сагыш салыышкынына харыы кылдыр аныяк салгакчыларны коммунистиг ёзуга кижизидер дээш ам-даа эки ажылдаарын бадыткап турар.

Календарьда кызыл хүн кылдыр демдеглеттинмээн-даа болза, бүгү улустуң байырлалы ышкаш эгелээр чаа өөредилге чылы келген. Ол уругларның-даа, улугларның-даа байырлалы.

ЧУРУКТА: үстүү класстарның болук өөреникчилери Кызылда В. И. Ленинге тураскаалдың чанында.

ИШЧИ ХҮННҮҢ ИСТЕРИ

Өвүр районнуң башкыларының август чөвүлел хуралынга районнуң мурнакчы башкыларынга шаңнал, мактаалдарны тывыскан.

СЭКП райкомунуң бирги секретары Кыргыс Норбуевич Шулуу шаңналдарны тыпсыш тура, башкыларның ажылижинге, амыдырал-чуртталгазынга моон соңгаар-даа улуг-улуг чедиишкиннерни күзеп, келир үениң кижилери — бичии чаштарны кижизидериниң херээнге башкыларның киирип турар улуг үлүг-хуузун онзалап демдеглээн.

Солчур ортумак школазының башкызы Кертик-оол Тасооловна Ховалыг «Улус чырыдыышкынының тергиини» деп хөрек демдээ-биле шаңнаткан. Башкы Ховалыг Кертик-оол он ажыг чылдарның дургузунда Солчур школазынга башкылап, чылдан чылче бедик чедиишкиннерни чедип ап, өөреникчилериң быжыг билии дээш карак кызыл ажылдап келген. Мурнакчы башкы бо чаа өөредилге чылында улам шудургу ажылдаарын хүлээнип турар.

СЭКП райкомунуң Хүндүлел бижиктери-биле Хандагайты ортумак школазында эге класс башкызы Очур Ондар, Солчур ортумак школазының үстүкү класстарында төөгү башкызы Хунай Монгуш, Чаа-Суур сес чыл школазының директору Көк-оол Сат болгаш Солчурда уруглар садының кижизидикчи башкызы Раиса Ховалыг олар шаңнатканнар.

* * *

Амыдыралче баштайгы базым. Ол кымның-даа сагыш-сеткилинге тураскаал болуп артып калыр ужурлуг. Ыңдыг базымнарны Өвүр районнуң школаларынга башкылаар болгаш уруглар садтарынга кижизидикчилээр кыстар кылырлар.

Монгуш Чечекмаа бо чылын Кызылда Күрүнеңниң башкы институдун дооскаш, төрөөн школазында орус дыл башкылап чедип келген.

Ырак Кубаньдан келгев эжишки кыстар Любовь Фирсова, Евгения Пахомова Чаа-Суур сес чыл школазынга амыдыралчы оруун эгелээрлер.

Башкының харыысалгалыг болгаш могаг-шылаг чок турасорукту негээр ажылынче эге базымнарны кызыр чаа башкыларга Күш-ажыл дептерлерин байырлалдыг байдалга районнуң улус өөредилге килдизиниң өмүнээзинден тывыскан.

Башкыларның август чөвүлел хуралының киржикчилериниң аразынга хол бөмбүүнге, тыва хүрешке, ядро, граната октаарынга, узунун, бедиин халыырынга болгаш 100 метр черге чадаг чарышка солун маргылдаалар болуп эткен.

* * *

Солчур ортумак школазының башкызы Ховалыг Кызыл-оол ядро болгаш граната октаарынга, бедиин халыырынга тиилекчи болган.

Хандагайты ортумак школазында өөредилге эргелекчизи Монгуш Бюрбюжеп тыва хүрешке тиилекчи болуп, 16 могенниң аразындан шүглүп үнген.

Хол бөмбүүнге Торгалыг ортумак школазының башкылар командазы тиилеп үнген.

Тиилекчилер хүндүлел бижиктер болгаш өртектиг үүлдер-биле шаңнатканнар.

Монгуш ДОРЖУ.

Четпестерни чайладыр

Бай-Тайга районнуң школаларынга эртken өөредилге чылында чамдык эки түңнелдер чедип алдынган. Шуй, Кызыл-Даг ортумак, Тээлиниң № 2 сес чыл школаларының башкылар коллективтери өөредилге-кижизидилгелиг ажылды эдээн сайыырангайжытканнар.

Моон чижөөнге Тээли № 2 сес чыл школазын (директору К. Күжүгет) ап көрөөл. Бо школада башкы бүрүзүнүң ажылынга хүн бүрүнүң дузазын чедирип, контрольду доктаамал тургускан. Удуртулганың коллективтиг болгаш кижи бүрүзүнүң бот-харыысалгалыг болурунуң принциби-биле башкылар коллективи ажылдап турар. Дирекция болгаш ыда парторганизация чамдык эртемнерге өөреникчилериң билииниң кошкак болуп турарының чылдагаанарын илереткеш, чогуур хемчеглерни алган. Школада физика болгаш математика башкылаашкынының байдалын хынап көргеш, түңнелин партия организациязының ажык хуралынга чугаалажып, четпестерни чайладыр талазы-биле хемчеглерни алган соонда, бо эртемнерге башкыдаашкын элээн эжижээн.

Башкылар коллективи болгаш хөй-ниити организациялары ада-иелер ортузунга ажылды дээштиг чорудуп турар. Ылаңгыя педагогика билиглерин тайылбырлаарын эки организастаан. Кичээлдериниң шынарлыг болурун чедип алыр дээш элээн ажылдарны чоруткан. Тээли № 2 сес чыл школазынга мурнунда чылда катан олурган өөреникчилер ам дараазының клазынче шупту шилчээннер.

Чамдык эки түүлдер-биле чергелештир, өөредилге-кижизидилгелиг ажылда, школаларның белеткелинде шыңгыы четпестер бары хынаалдаан илерээн. Районнуң школаларының хөй кезии сентелтеже кончут озал кирген. Школаларның чаа өөредилге чылынга белеткелин четпес чоруткаының түңнелинде, чамдык черлерде ам-даа чедир кылыр ажыллар артыкылаан. Шуй, Бай-Тал ортумак школаларының белеткели кошкак. Ол школаларга капитал сентелге чорударының азы чаа тудуг кылырының айтырыгларын көдүрүп үндүрери чугула. Шуйнуң калыкшылга школазының одалга системазын кылыр ажыл янзы-бүрү хоолайлар чогундан ара соксаан.

Бүгү-ниитиниң өөредилгезин күүседир талазы-биле Советтериниң күүсекчи комитеттери болгаш башкылар коллективтери улуг ажылдар чорудар турбуже, Тээли, Шуй, Кара-Хөл школаларындан чамдык өөреникчилер өөредилгезин уламчылавайн барганнар. 1962 чылда бирги класска өөренип киргеп өөреникчилериң чүгле 48 хуузу сески классты доосканнар, а 1961 чылда өөренип эгелээн 410 өөреникчилерден 105 кижи 1971 чылда онгу классты дооскан. Бо саннар бүгү-ниитиниң өөредилгезин боттандырар ажылды районда кончут четпес тургусканын хереглеп турар.

Башкы кадрларның педагогиктиг мергежилин бедидеринче, школаларның материалдыг базазын эжижидеринче, школаларның болгаш аданелериң харылзаазын быжыглаарынче доктаамал кичээнгейни углаңдырары Бай-Тайга районнуң партия, совет болгаш улус өөредилге органнарындан негеттинип турар.

К. АЛЕКСЕЕВ.

УЛАМ СОРУКТУГ АЖЫЛДААР

Коммунистиг партия болгаш Совет чазак рәүп орар салгакчыларны эртем-билигге, төлептиг мөзү-шынарга өөредип кижизидеринче чугула кичээнгейни салып турар. Бичии чаштарны өөредип кижизидери — ниитилел мурнунга улуг харыысалга. Ону амыдыралга боттандырарда кызымак ажыл-иш, чогаадыкчы чорук негеттинер. Оон аңгыда арга-дуржулга солчулгазы база чугула. Бистиң районда эки ажылдыг, чонунга күндүткелдиг, активчи башкылар кайы хөй. Олар школалар аразында тургустунган методиктиг каттыжыышкынларның ажылынга идепкейлиг киржип, бир-ле чаа, солун санал-онаалдарны үндүрүп, инициативчи чоруун көргүзүп келгеннер. Мынчаар ажылдаары коллектив бүрүзүнге солун болуру чугаажок.

Мурнакчы башкыларның арга-дуржулгазын өөренмишаан, эки кылган көргүзүү материалдарын, үлегерлиг кичээлдерниң планнарын, ханы утка-шынарлыг илеткелдерни сайгарып, тус-тус школалардан келген башкыларга таныштырып турар бис. Бо талазы-биле улус өөредилге килдизиниң чөвүлели болгаш ыда методиктиг кабинет районнуң башкыларының ортузунга ажылды багай эвес органнизастаан. Школаларда янзы-бүрү секцияларның болгаш болгумнерниң ажылынче кол кичээнгейни салып, ВЛКСМ райкомунуң ажылдакчылары-биле сырый харылзаалыг, чаңгыс демниг ажылдап келдивис. Кайы-даа школада секциялар ажылын эжижидер, аңаа боттуг дузаны чедирер сорулганы салып келгенивис халас барбаан. Эрткен өөредилге чылында Тураның № 1, № 2 школаларында секцияларның болгаш болгумнерниң ажылы организастыг тургустунган, доктаамал ажылдап келген. Чижээ, геометрлиг хевирдерниң нарын шыйыгларын, математикада берге чижек болгаш бодалгаларның тодаргай тайылбырын база кичээлдерге хамаарышкан амгы негелделерни чараштыр чурааш, бижээш тускай булуңда аскан. Школа бүрүзүнден келген башкылар ону ажыглап турар. Суш, Хүт дээн ышкаш ырак школаларның башкылары бизин чаа программага хамаарышкан методиктиг литератураны, айтыышкынны, чагааларны ап, ону амыдыралга боттандырып турары өөредилге-кижизидилгелиг ажылга улуг идигни берген.

Районнуң школаларында башкыларның чагыдылгазы байлак. Ол үүнү хереглеп турарыл дээрге, башкы бүрүзүнүң чаа үүлдерже үүткүлдүүн айтып турар. Хүн бүрүнүң амыдыралынан чыдып каары башкы кижиниң ажылынга черле таарымча чок. Улус ажыл-агыйында, эртемде, техникада чаа үүлдерни билбес болза, чедиишкиниг ажылдаары берге. Бистиң чүртүвүста коммунистиг тургузуушкуннуң чаа-чаа чедиишкиннерин өөреникчилерге хандыр тайылбырлаар, ону чижекке көргүзер талазы-биле ажыл районнуң школаларында эки тургустунганы багай эвес түңнелдерге чедирип турар. Чижээ, В. И. Кицына (№ 2 школа), Н. Д. Носова (Аржаан ортумак школа), А. Ф. Ксензик (№ 1 школа), К. О. Мартый-оол (Суш школазы), В. Д. Доспан (Тарлаг) дээш өскелер-даа кичээл бүрүзүнге эки белеткенип, уругларга быжыг билигни дамчыдып турар. Кичээлге ыяк белеткенирингe хөй күш үнер. Шынарлыг кичээлдерни чедип алырынга үүгле баш удур көрдүнген ханы сорулгалыг белеткел негеттинери кымгаа-даа билдингир. Маңаа чижек кылдыр эге класс башкылары Н. Н. Матюхова (Суш школазы), К. К. Багыт-оол (Биле-лиг школазы), О. К. Костенкова оларны ап болур. Үстүнде ады үнген башкылар кичээлдерни бедик методиктиг болгаш идей-теоретиктиг деңнелге эки эрттирип келгени— чедиишкиниң үндезини. Дуржулгалыг башкыларның кичээлдеринге аныяк башкылар олуржуру чаңчыл болган.

Районнуң мурнакчы башкылары кичээлдерге кинофильмнерни, магнитофоннарны, алдарлыг чурукчуларның чуруктарын делгеренгейи-биле ажыглап, кичээлдерни солун кылдыр эрттирип турары өөреникчилериң сонуургалын көдүрген. Боттарының башкы хереенің мастерлери апарганнарга литература башкызы Ю. М. Некрасов, дыл башкызы Т. Б. Намчыл-оол, математика башкызы Р. С. Ширнина олар хамааржыр.

Районда башкылар коллективтериниң хөй нуруузу класс бүрүзүнде өөреникчилерниң билигте, өөредилгеге сонуургалын чедип алыр дээш кижизидилге ажылынга солун, дээштиг, үнелиг үүлдерни кылып келген. Ону кылырда тус-тус болгумнер ажылын, пионер болгаш комсомол ажылының чаңгыс аай организастыг чоруун, төөгүлүг черлерже походтар болгаш В. И. Ленинниң тураскаалының чанынга байырлыг шугум чыскаалдарын, ужуражылгаларны, рапорттарны бедик деңнелге организастап турганы уругларның кижизидилгезинге улуг салдарны чедиргген. Шак мындыг ажылдың түңнелинде Тураның № 1 (директору Н. В. Селина), Суш (директору А. Н. Бугаев), Өөк (директору Т. С. Клименков) школалары эки түңнелдерни чедип алган. Он школаларда өөредилге хуузу бедик. Өөреникчилериң талазындан школаны ара каар болгаш катап олурар чорук ховар таваржып турар.

Республикага чарлаттынган социалистиг чарыштың айыткан негелделерин эки күүсеткеш, СЭКП Тыва өбкомунуң, Министрлер Чөвүлелиниң, Облпрофчөвүлелиниң шилчиир Кызыл тугун бо чылын бистиң район чаалап алган. Ону быжыг тудар дээш тура-соруктуг, ам-даа түткүлдүг ажылдаар ужурлуг бис. Бо хүнгү бисте бар чедиишкиннерни улам быжыглаары, четпестерни эдери чугула. ССРЭ-ниң тургустуганындан бээр 50 чыл оюнга төлептиг ужуражышшаан, чаа 1972—1973 өөредилге чылында улус өөредилгезиниң талазыбиле мурнувуста салдынган улуг сорулганы амыдыралга күүседир дээш улам-на кызымак ажылдаары бистен негеттинип турар.

Л. ЦАРИКОВА,
Улус өөредилге килдизиниң эргелекчизи.

Бии-Хем район.

ЧАЙГЫ ДЫШТАНЫЛГА

Уруглар дугайында улуг сагыш салыышкынның ачызында эртken чайын республиканың аңгы-аңгы булуңнарындан келгилээн школачылар пионер лагерьлеринге кадыкшылын быжыглавышаан, ажыктыг хөй үүлдерни билип ап, организастыг дыштанган. Пионер лагерьлеринге уругларның дыштанылгазы канчаар эртken дугайында чугаалап бээрин Облпрофчөвүлелиниң культура-массалыг килдизиниң ажылдакчызы Е. К. Баазандан бистиң корреспондентивис дилээн. Ук беседаны мооң адаанда парладывыс.

— Республиканың пионер лагерьлеринге ажылдаары-биле эң-не арга-дуржулгалыг кадрларны Кызыл хоорайныңы болгаш районнарның школаларындан шилип алган бис. Чижээ, Ю. Гагарин аттыг (начальниги Н. Н. Чистобаева), «Строитель» (начальниги А. В. Ершова) пионер лагерьлерин ап болур. Хөй чылдарда ажылдап келген арга-дуржулгалыг башкылар Р. Н. Мастобаева, З. М. Сташевская, Л. А. Буторовкина олар пионер вожатыйынга эки ажылдааннар.

Лагерьлериң педагогиктиг коллективтери организастыг, кижизидилге, кадыкшылга ажылдарын чорударының талазы-биле эвээш эвес күштү үндүрген. Ынчангаш бо чылгы лагерь сезону черле организастыг эртken.

ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 50 чыл оюн таварыштыр лагерьлер аразынга социалистиг чарышты чарлаан турган. Кижизидилге ажылдары мындыг девизтиң адаа-биле чоруп турган: «Төрөөн партия, Совет Төрөөн чурт, сеңээ бистиң билиивис, күш-ажылчы белектеривис, шынчы чоруувус болгаш ынакшылывыс».

ССРЭ-ниң улустарының найыралынга тураскааткан чыыштар, одаглар, фестивальдар болгулаан. Оларның ужуруткаары чаны. Оон аңгыда Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчилери-биле, бүдүрүлгениң болгаш көдээ ажылагыйының мурнакчылары-биле солун ужуражылгалар хөй эртken.

Пионер лагерьлеринге болгумнер ажылы мурнуку чылдарга деңээрге эжижээн. Барык янзы-бүрү болгумнер ажылдап турган. Чижээ, уран үүлдүң, авиамодельдиң, судомодельдиң, танцының, чурук тырттырарының болгаш өске-даа. Болгумнериң удуртукчулары П. Ф. Коптев (аныяк техниктер станциязы), С. Ф. Паршукова, В. И. Чемезов олар хүлээнген ажылынга ак сеткилдиг чоруун көргүспүшаан, кичээлдерни солун эрттирип турган. Уруглардың эстетиктиг кижизидилгезинге, уран үүл талазы-биле музыка болгумнериниң удуртукчулары А. С. Танов, П. В. Борисенко, В. Т. Монгуш улуг салдарны чедирип, пионерлериниң сонуургалын көдүрген. Бот-тывынгыр композитор А. С. Танов пионерлерге хөй ырларны өөреткен.

Пионер лагерьлеринге турган уругларның ниити билиин байыдар талазы-биле сагыш салыышкын улуг болган. Пионерлер СЭКП-ниң коскуг ажылдакчыларының намдарын, В. И. Ленинниң дайынчы соратниктериниң дугайын өөренмишаан, хөй национадлыг совет улустарының дугайында чаа солун үүлдерни билип алганнар.

Үш сезоннуң дургузунда алды муң ажыг пионерлер омак-хөглүг дыштанып эткен. Олар чайгы дыштанылганың соонда, чаа күш-биле база катап өөренип киринкеннер.

Четпестерни чайладыр

Бай-Тайга районнуң школаларынга эртken өөредилге чылында чамдык эки түңнелдер чедип алдынган. Шуй, Кызыл-Даг ортумак, Тээлиниң № 2 сес чыл школаларының башкылар коллективтери өөредилге-кижизидилгелиг ажылды эдээн сайыырангайжытканнар.

Моон чижөөнге Тээли № 2 сес чыл школазын (директору К. Күжүгет) ап көрөөл. Бо школада башкы бүрүзүнүң ажылынга хүн бүрүнүң дузазын чедирип, контрольду доктаамал тургускан. Удуртулганың коллективтиг болгаш кижи бүрүзүнүң бот-харыысалгалыг болурунуң принциби-биле башкылар коллективи ажылдап турар. Дирекция болгаш ыда парторганизация чамдык эртемнерге өөреникчилериң билииниң кошкак болуп турарының чылдагаанарын илереткеш, чогуур хемчеглерни алган. Школада физика болгаш математика башкылаашкынының байдалын хынап көргеш, түңнелин партия организациязының ажык хуралынга чугаалажып, четпестерни чайладыр талазы-биле хемчеглерни алган соонда, бо эртемнерге башкыдаашкын элээн эжижээн.

Башкылар коллективи болгаш хөй-ниити организациялары ада-иелер ортузунга ажылды дээштиг чорудуп турар. Ылаңгыя педагогика билиглерин тайылбырлаарын эки организастаан. Кичээлдериниң шынарлыг болурун чедип алыр дээш элээн ажылдарны чоруткан. Тээли № 2 сес чыл школазынга мурнунда чылда катан олурган өөреникчилер ам дараазының клазынче шупту шилчээннер.

Чамдык эки түүлдер-биле чергелештир, өөредилге-кижизидилгелиг ажылда, школаларның белеткелинде шыңгыы четпестер бары хынаалдаан илерээн. Районнуң школаларының хөй кезии сентелтеже кончут озал кирген. Школаларның чаа өөредилге чылынга белеткелин четпес чоруткаының түңнелинде, чамдык черлерде ам-даа чедир кылыр ажыллар артыкылаан. Шуй, Бай-Тал ортумак школаларының белеткели кошкак. Ол школаларга капитал сентелге чорударының азы чаа тудуг кылырының айтырыгларын көдүрүп үндүрери чугула. Шуйнуң калыкшылга школазының одалга системазын кылыр ажыл янзы-бүрү хоолайлар чогундан ара соксаан.

Бүгү-ниитиниң өөредилгезин күүседир талазы-биле Советтериниң күүсекчи комитеттери болгаш башкылар коллективтери улуг ажылдар чорудар турбуже, Тээли, Шуй, Кара-Хөл школаларындан чамдык өөреникчилер өөредилгезин уламчылавайн барганнар. 1962 чылда бирги класска өөренип киргеп өөреникчилериң чүгле 48 хуузу сески классты доосканнар, а 1961 чылда өөренип эгелээн 410 өөреникчилерден 105 кижи 1971 чылда онгу классты дооскан. Бо саннар бүгү-ниитиниң өөредилгезин боттандырар ажылды районда кончут четпес тургусканын хереглеп турар.

Башкы кадрларның педагогиктиг мергежилин бедидеринче, школаларның материалдыг базазын эжижидеринче, школаларның болгаш аданелериң харылзаазын быжыглаарынче доктаамал кичээнгейни углаңдырары Бай-Тайга районнуң партия, совет болгаш улус өөредилге органнарындан негеттинип турар.

К. АЛЕКСЕЕВ.

ЧЕТТИРДИВИС

База бир чаа өөредилге чылы эгелеп турар. Совет школаның амыдыралынга уттундурбас чылдарның бирээзи боон ол кирер. ССР Эвилелиниң 50 чыл болур оюнуң бүдүүзүнде Коммунистиг партия болгаш Совет чазак улус өөредилгезиниң дугайында чаа доктаалдарны бо чылын хүлээп алган. Партияның XXIV съездизиниң шиитпирлериниң амыдыралга боттанылгазы оон тодаргай көстүп турар-дыр. Улусчу башкы дугайында улуг сагыш салыышкынга кезээде хүрээледип келген бис. Ооң база бир коскуг херечизи башкыларның шалыңын бо чылдың сентябрьдан эгелеп улгаттырары болур.

Үжен дөрт чыл дургузунда ажылдап келдим. Баштайгы үеде шалың деп чүве безин бар эвес. Ам ону сактырга, тоолда дег-дир. Тыва Совет Эвилелиниң составынга кирген соонда ажылдаар байдал онзагай таарымчалыг болу берген. Араттарның уругларын күрүнеңниң долу хандырылгазынга киргген. Школаларның материалдыг баазазы экижээн. Өөредилгениң бижимел херекселдери, ном-дептер, методиктиг литература элбээн.

Тыванның улус өөредилгезинге улуг ачы-дузазын көргүзүкен, ылаңгыя орус башкыларны сеткил ханыышкын-биле сактып, олардан өөренип чоруур бис. Баштайгы чылдардан бээр бо хүннерге чедир орус болгаш өске-даа аймак-соок башкы эш-оор-биле кады бир демниг, арга-сүме солчуп ажылдап чор мен.

Улусчу башкылар дээш партийжи сагыш салыышкынга харыы кылдыр улам хей-аттыг, быжыг соруктуг ажылдаары башкылар бистериниң хүндүлүг хүлээлгевис.

С. ДҮКЕЖЕК,

РСФСР-ниң школаларының алдарлыг башкызы.

Кызыл хоорай.

АНЫЯК БАШКЫЛАРГА ЧЕДИИШКИННИ КҮЗЭЭН

Республиканың школаларында хөй-хөй аныяк башкылар күш-ажылчы оруун бүгүн эгелеп турарлар. Кызылдың № 1 школазынга эртken баштайгы башкылар чөвүлелинге аныяк башкыларга байыр чедирип, чедиишкиннерни күзээн.

ЧУРУКТА: № 1 школаның профөвилел комитединиң даргазы П. Ф. Бирюкова (солагай талазында) аныяк башкылар С. Д. Колдаева биле П. М. Батраева оларга байыр чедирип тур.

С. ФЕОКТИСТОВТУҢ фотолары.

1944 чылче хая көөрге

Кезек-кезек сактып келирим онзагай үелер, ылаңгыя тос ай үнер чоокшулап орда сагыш-сеткилимни хайныктырып келир бодалдар бар.

1944 чылдың чазы. Чадаана школазының эң баштайгы чеди класын дооскан бис. Мен ынчан өөрком даргазы болгаш аревэчи өөрүмнү баштап алгаш, Чадаананың садын сомалажып, дыт, теректерни олуртуп турган бис. Ол чазын чогаалчы Степан Сарыг-оол-биле арып көржүп танышкан мен. Бир-ле кааң хүндүс чүве ийин, чаш шеттиң будуун одура дайнап чип, үнүп келген погаан сигеннерин саза базыл турган саваажок өшкүлерни үндүр ойладып турганымны көргеш, «Чадаананың сады» деп шүлүүн ол ынчан чогааткан. Ол-ла чазын эжим Монгуш Дугаржап-биле кады үш хондур чорааш, Чадаанадан Кызылга ийиги удаа келгеним ол. Аныяк чогаалчылар семинарынга Александр Тамба-Сюрюн, Юрий Кюнзегеш, Салчак Тамба суглар кады өөренип турган бис. Ленин кудумчузунга алдын-сарала ипек-хараганнар көргеш, «Алдынаалчак Кызыл» деп шүлүк чогааткан мен, ол арай хиреліг болган. Оон ынай «Хараачыгай» деп чечен чугаамны көргүзеримге, улустуң тоолуп шала-була оттундур бижип каан болган. Бистиң өөренип турган черивис хоргүм-шин театрының амгы бажыңы ол ийин, ынчааргa чурттап турган ийи каът ыяш бажыңывыс ам көзүлбес-тир, ооң орнунда үш каът даш бажың тудуп каан.

1944 чылдың күзү. Кызылдың Ленин аттыг тыва ортумак школазының өөреникчизи апарган мен. Бодап-даа көрүүр даан: үүгле сес класс доозуп аар дээш Барыын-Хемчиктен, Чоон-Хемчиктен, Улуг-Хемден, Тожудан сургуулдар четкилеп келгилээн. Мен баштай алалап үскеп класска өөренип турган мен, үүге дээрге орус дыл билбес кижи боон-тур мен.

Хүннээректиг өрээлге хөлзээзиниг олур бис. Орус дыл болгаш орус чечен чогаал башкызы Александр Сүтерек солун тудуп алгаш, кире хонуп келди. Турып ёзулаваныс... Шыпшыр олур бис. Башкы мээң адым адады. Сүрээдексеп турып келдим. Оон олуртуп кагды. Башкым «Тыванның өөрүшкүзү» деп шүлүктү эгезинден төнчүзүнге чедир кедергей аянныг номчуду. Мээң дерим-бузум мыжыгайны берген. Тыванның Совет Эвилелинге каттышканын дыңнай сал-ла хөнзиг шүлүк шорбарлай каапкаш, улут эртемден башкымга хамык өөрүм көрүп турда-ла «школаның шүлүкчүзү» деп мактатканым таан утпас мен ийин.

Чылдар эртип-ле тур. Ам бир каш чурагайдан деңней каантаал. 1924 чылда бүгү Тывага дерт башкылыг, алдан сургуулдуг дың кара-чаңгыс школа турган-дыр. 1929 чылда 160 өөреникчилиг үш школа бар апарган. 1945 чылда 501 башкылыг, 10700 өөреникчилиг 123 школа бар турган болза, 1970 чылда 3662 башкылыг, 50 муң ажыг өөреникчилиг 165 школа бар апарганын бодап көөрүмге, ана бир тоолзуг-дур. Ам тыва кадайның ортумак школа дооскан оглу-даа, кызы-даа бети дээрге тыва, орус база бир даштыкы дылды шымбай билир билиглиг боон турарын магадавас аргам чогул!

«Он тос». Тывага эң-не баштай ортумак школаны он тос кижи дооскан бис. Мээң ол эжим-өөрүм алдарлыг башкылар, сураглыг эртемденнер апаргылаан. Юрий Аранчин төөгү эртеминиң, Зоя Чадамба, Шулуу Сат дыл эртеминиң кандидаттары болдулар. Наталья Тараа, Екатерина Таан-оол, Куулар Оргу, Валентина Өшкү-Саар, Лидия Уйнук-Кара, Константин Конга, Григорий Дарыма, Зинаида Сарыг-кыс алдар-хүндүлүг, ат-сураглыг башкылар апаргылаан-на болгай! Андрей Чычаан-оол, Доржу Ондар дээш өске-даа солун-парлалганың ажылдакчылары база-ла бар. Ипек чылын төрүттүнген — мээң чажыт эжим Борис Чюдюк — Чоон-Хемчик райкүүскомунуң даргазы болбазыкпе.

Сентябрьниң эгезинде онгу классты кады дооскан эш-өөрүм адын адап, оларны сактып хүндүлээр, оларга үлдүчүрээмниң нэпг байырын чедирер, чедиишкиниг ажылдаарын күзээр эргелиг мен!

М. КЕНИН-ЛОПСАН.

ЭРТЕМ БИЛЕ ЭВИЛЕЛ

Республиканың амгы үениң нарын дүктүг хой өстүрер ажылы Джидин аймактың «Боргойский» совхозундан эгелээн деп Бурятияда санап турары чөптүг. Эң дээре хойжуларның дуржулгазын көдээ ажыл-агый эртемнериниң чедишкиннери-биле холбаштырып тургаш Бурятияның онзагай байдалынга таарыштыр хой ажылын чогум канчаар чорутса экил деп чүвениң үлегер-чижээн ол ажыл-агый көргүзүп турар. Чогум-на ындыг ажылы дээш совхозту Ленин ордени-биле шаңнаан. Совхозтуң тускай эртемниглери ол черниң кадыг-дошкун агаар-бойдузунга таарышкан, шыдамыккай хойларын чурттуң мурнакчы ажыл-агыйларындан эккелген кошкарлар-биле хайнакташтыргаш, оон алдынган нарын дүктүг хураганнарын кызымаккайы-биле өстүрүп, оларның эң дээрелерин ыяк шилээш, оларның-биле совхозтуң хойларының составын чоорту-ла чаартып келген болгаш амгы үеде оларның саны 50 муң баш ажа берген. Ол совхозтуң хойларын көөрге чаагай, эки уксаалыг апарган болгаш оларның тозан хуузу бедик шынарлыг, нарын дүктү берип турар. Бүгү коданнар, а оларның саны 50 ажыг, чылыг-чырык, делгем кажааларда туруп турар.

Бурят көдээ ажыл-агый институдунуң доцентизи Р. П. Пилданов совхозта дыка хөй чылдарда эртем ажылын кылып турар. Ол «Бурят АССР-ниң «Боргой» совхозунуң нарын дүктүг хой ажылы» деп номнуң автору.

Республиканың хөй-хөй ажыл-агыйлары ол совхозтан кошкарларны болгаш хойларны үргүлчү садып ап турар.

Хой ажылындан совхоз чылдың-на бүдүн чартык миллион рубль орулганы ап турар апарган.

ЧУРУКТА (солагай талазындан оң талазынче): улуг зоотехник-селекционер Д. Цыренов, совхозтуң улуг мал эмчизи В. Выборов болгаш дуржулга-уксаалыг коданның улуг хойжузу Д. Свистунов олар хойларны көрүп турлар.

М. МИНЕЕВТИҢ фотозу. (СЭТА-ның фотохрониказы).

А. Гиталовтуң чүүлүн номчааш...

КИЖИЛЕРГЕ ЭҢ ЭРГИМ БАЙЛАК

Социалистиг Күш-ажылдың ийи дакпыр Маадыры А. Гиталовтуң «Тараа дугайында болалдар» деп чүүлүн улуг сонуургал-биле номчуп таныштым.

Тарааны болгаш оон далганындан бүдүрер хлеб кылыгларын камнавас чоруктарның фактыларын ол чүүлден номчааш, шынап-ла кижиге эң эргим чүүлдүн дугайында ханы уткалыг сөстерге сагыш-сеткил хайнығын келир-дир. Азы четчип, хып дээн эр бооп келгижемге чедир кызыл-тас далганындан быжырган өзүлүг хлебти чивейн чораан мен. Арбай далганы бистиң хлевивис ол болуп чорду. Ам-даа тыва чон ол үнелиг чемин ажыглаан, көдээ черлерде арбайны соктап чип турар. Ынчаарга шаанда арбайны кижилер кайы хире камнап, хүндүлеп чораанын ам-даа сактып чоруур мен. Арбайны соктап турар үеде согааш аксыдан каржаннар болганчок-ла черже чаштай бээр. Ону ыяап-ла черден алгаш, дедир соктаан тараага кадып алыры тараа соктаан кижиге шыңгыы негелде болур турган. Ада-иелер арбайны камнап, хүндүлээрин кижи бичин чорда дыка-ла чагып, сургаар болгай.

Шаанда хуу улустуң тараазын күзүн ажаап аппарган ангыстарындан чангыс-даа сып тараа артып калганын кижи көрбес боор чүве. Оон туржук ангыска мажак безин артып каары ховар таварылга турган. Чамдык колхоз, совхозтарның тараа шөлдеринге дүжүт ажаар үелерде элээн каш удаа шефтеп ажылдан чоргулаан мен. Кыдыг-булун черлерге сыпта тараалар болганчок-ла артып каарын көөрге, дыка-ла харааданчыг. Комбайнерлер шөлдүң кыдыгларынын булунналчак черлеринде эвээш тарааны эпчок болганындан кеспейн кааптары шын. А ону өске арга-биле чүге ажаап ап болбас деп?

Эрткен чылын тараа ажаап каапканынын соонда, Чедернин тараалаң ховузунда орук-биле хөй кижилер автобуска чоруп орган бис. Көрүп чоруурумга машина оруунда өргелер-ле энмежок болду. Тас оруктуң ортузундан хоюп маннашкаш, орук ийинде үнүгүрлеринче караш кыннылар болду. Эгезинде ол өргелер анаала тас куруг орукче чүге кире халышкылап кээп турарының ужурун билбейн, элдепсинген мен. Мээн-биле кожа алдан хар ажа берген, буурул баштыг ашак кижи олурган чүве. Мен оон айтырган мен.

— Аа, боларың машина оруунун ийинде үнгүр каскаш чурттап, орук дургаар төгүлген тарааны чыып ап тургулаары ол-дур. Чедерниң тараазын бо орук-биле дунхуи чок машиналар сөөртүп турар ышкажыгай. Чамдык чолаачыларның машиналары тараа төктүп чоруур дыдыктарлыг, эки деритинмээн болгулаар. Азы чамдыктары машиназының кырын шыппас, олчаан ажыкка халыдар. Ынчангаш орук дургаар хөй тараа төктүп турар.

А. Гиталовтуң бижип турарында ышкаш, бистиң Кызыл хоорайбыста куруг шилдерни чыып садып турар. Хлеб артынчыларын чыып садар, азы ажыглаар дугайында амдыызында кандыг-даа чугаа чок.

Хоорайның парыгынга улуг-хүннерде улустуң дыштанып, селгүүстеп, чемненип олургулаан черлеринге кезип каан хлебтерни олчаан кагылапкан чыткылаарын бо-ла көрүп болур улуг. Ону көргеш, «Тотканда тогду кудуруу кадыг» деп, чоннуң үлегер чугаазын кижи дораан-на сактып келир-дир.

Бо чайын Балгазын санаторийинге дыштанып турган, мындыг таварылганы база көрдүм. Бир столга дөрт кижи чемненип олуруттар бис. Эң улуувус 75 харлыг, Кызыл чурттуг орус ирей чүве. Эң бичиивис 20 харлыг аныяк эр. Бир-ле дүште чемненип доозупканывыста эң аныяавыс үстүг холун таваткa арткан ак хлебти алгаш, дүште чок чодуп эгеледи. Иревис орта киленней берген. Дайын үезинде фронтуга ол оолдун чоттунупкан хлевинин үнези кайы хире турганын чугаалап, ону билиндирерин кырган оралдашкан. Демгизи:

— Дайын дайын-на ыйнаан. мен тайбын үеде төрүттүнген кижи-дир мен—дээш, херекке албады.

Бо чорук кижинин сагыш-сеткилинге дыка эпчок болу бээр чораан. Амыдыралдың үндезини — хлебти үнелеп, хүндүлевес кижилерниң бистин аравыста бары дыка-ла хомданчыг.

Ынчангаш чурттуң сураглыг тараажыларының бирээзи, ийи дакпыр Маадыр А. Гиталовтуң хлеб, тараа камналгазының дугайында көдүрүп үндүрген үүлүнге бүрүү-биле каттыжар мен. Хоорай, суурларда хуу хаваннарлыг, инекперлиг чурттакчылар хлеб, тарааны мал чеминге база хөйү-биле ажыглап турары билдингир болгай. Ол хамаан чок илчирбеде ыдынга бүдүн хлебтерни октап бээр кижилер безин эвээш эвес. Шак ындыг чоруктар-биле эптеш чок демиселди чорудар херек.

В. САГАН-ООЛ,
ажылчын.

Чедиишкинни быжыглаар

Чадааның ыяш ажылагыйының коллективи бо чылдың сес айларында күш-ажылчы чамдык көргүзүглерни чедип алган. Бүдүрүлгениң ажылчыннары 113 гектар черниң будуун аштаар турган, 164 гектар чедирген. 3100 кубометр тудуг ыяжын белеткээрин дөрт муң ажыг кубометрге күүсеткен. 260 гектар шөлге ыяш тарып өлуртурунун даалгазы 276 гектар болган. Арга-ыяш продукциязын чыырын, бүдүрүп үндүрерин болгаш ону сайгарарын база чедиишкинниг боттандырган.

Бүрүн-оол Ооржактың, эш Новиковтуң, Кызыл-оол Монгуштуң бригадалары аразында чарыштыг ажылдаарынче кичээнгейни угландырган. Пилорамаларны болгаш өске-даа хевирниң техниказынын күчүзүн долузу-биле ажыглаар арга-хемчегларни ап турарын кол лесник Анатолий Петров чугаалап турар.

Х. ОЙДАН-ООЛ.

ДЕЛЕГЕЙ ХҮННЕРДЕ

Индий-Пакистан кады кылган медеглел

ДЕЛИ. (СЭТА). Август 25-тен 29-ка чедир Делиге индий-пакистан чугаалажышкыннар тускай төлээлекчилерниң деннелинге эрткен. Бо чугаалажышкыннар доозулган соонда кады кылып, парлап үндүрген медеглелде индий-пакистан чартык ортулукка быжыг тайбынны тургузар сорулга-биле Симла дуржулгазының кол бодалдарын күүседиринге Индияның болгаш Пакистанның чазактарының шиитпирлиин талалар бадыткаан дээрзин өйзалап чугаалаан. Чугаалажышкыннарның талалакчылары Джаммуга болгаш Кашмирге контроль шугумун доктаадырының, а ол ышкаш Индияның болгаш Пакистанның аразында кызыгаарларындан шериглерни үндүреринин айтырыгларына хамаарышкан сүмелерни боттарының чазактарынга киирген. Контроль шугумну доктаадырын сентябрь 4-те доозар болгаш ол шугумнун дээш болбазын Симлага дугуржулганың кол үүлдеринге дүүштүр ийи тала хандырар дугайында дугуржулга чедип алдынган.

Кайызының-даа шериглерин кызыгаарлардан үндүрерин бо чылдың сентябрь 15-те доозарын кады кылган медеглелде айыткан.

Чонну көжүржүрүнүң айтырының шиитпирлээр талазы-биле сүмелерни кады кылган медеглелде база киирген.

ГДР-ниң капиталистиг чурттар-биле садыы

БЕРЛИН. (СЭТА). Бо чылын Лейпцигке күскү ярмарка ГДР-нин капиталистиг чурттар-биле экономиктиг харылзааларын улам ынай хөгжүдеринге база дузалаар деп, ГДР-нин даштыкы экономиктиг айтырыглар талазы-биле министерствозунуң статс-секретары Г. Байль медеглээн. Лейпциг ярмарказынга капиталистиг чурттарның хөй-хөй фирмаларының сонуургалының улгатканын ол айыткан.

Эрткен 10 чылдар дургузунда ГДР-ниң капиталистиг чурттар-биле садыының хемчээли үш катап көвүдээн. Оон үндезини болза ССРЭ-биле акы-дуңма эвилел болгаш Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелиниң кежигүннери чурттарның аразында социалистиг экономиктиг интеграцияның ханылааны болур, ол чорук бедик шынарлыг кылыгларның дашкаар үндүрүкчүзү болур ГДР-ниң күчүзүнүн өзеринге дузалап турар дээрзин Г. Байль демдеглээн. Бирги чартык чылда Франция, Япония, Швеция, Нидерланд болгаш Дания ышкаш, ындыг чурттар-биле бараанның солчулгазынын көвүдээнин ол база айыткан.

ГДР-ниң болгаш чамдык чурттарның каттышкан экономиктиг комиссияларының ажыл-чорудулгазы даштыкы садыгны хөгжүдеринге дузалап турар база бир чугула үүл болуп турар деп, статс-секретарь чугаалаан.

Р. НИКСОННУҢ ПАРЛАЛГА КОНФЕРЕНЦИЯЗЫ

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Японияның премьер-министри-биле чугаалажышкыннар кылыры-биле Гавайи ортулуктарынче чоруптарының мурнуу чарында президент Никсон Калифорнияның Сан-Клементиде бодунун турар черинге ол ужуражышкынга болгаш өске-даа даштыкы политиктиг айтырыгларга холбаштыр парлалга конференциязын эрттирген.

Америк-япон харылзаалар сөөлгү үеде хамыктың мурнунда «экономика болгаш садыг талазы-биле шыңгыы чөрүлдээлерге таваржып турар, ынчангаш ол дугайында болур чугаалажышкыннарның улуг ужур-дузазын үнелеп турарын Р. Никсон медеглээн. Каттышкан Штаттарның Япония-биле садыглажышкынында 3,4 миллиард доллар чедип турар дефицидин президент демдеглээн. Ол ындыг байдалды «аная эвес болуушкун-дур» деп тайылбырлаан. Бир эвес ындыг байдал уламчылаар чүве болза Каттышкан Штаттарга Япония-биле садыглажышкынны «соксадыр болгаш кызыгаарлаар дугайында негелдени улам күштелдиринге ыяап-ла чедирер» апаар деп президент медеглээн.

Мурнуу Вьетнамда америк кургаг чер шериглерин бо чылдың декабрь 1-ге чедир 12 муң кижиге кызырган турарының дугайын Сан-Клементиге ол база медеглээн. Президент америк шериглерни долузу-биле үндүреринин хүнүн чугаалаарындан ойталаан. Оон мурнунда ол ону «Парижте чугаалажышкыннарга дешилге»-биле, Мурнуу Вьетнамның Улусчу хосталгалыг күштернин дайын чорудулгаларын соксадырын негээри-биле, а ол ышкаш ВДР-же халдаашкынныг ужудуушкуннар үезинде туттурган америк ужудукчуларны хостаары-биле ол айтырыгны холбаштыр көрүп, оларны күүседирин негеп турган болгай.

Вьетнамда америк шериглерниң санын кызырар дээни-биле холбаштыр Таиландыда, Гуамада болгаш Вьетнамның эриктеринде чоруп турар 7-ги флоттуң корабльдеринде чепсектиг күштерни улам улгаттырып турарынче солуннар кичээнгей салып турар. «Нью-Йорк таймс» солуннуң бижип турары-биле алырга, сөөлгү айларда «ол районнарда америк шериглериниң санын ийи катап көвүдеткен болгаш амгы үеде 100 муң ажыг кижи бооп турар». Америк чазактын чорудуп турар политиказынга үндезилээр чүве болза, «дайын болгаш аңаа Каттышкан Штаттарның киржилгези-даа соксаттынмас» деп ол солун санап турар. «Чүгле чугаалажышкыннарның аргазы-биле шиитпирлээр чорук» вьетнам айтырыын үзе шиитпирлеп болурун «Нью-Йорк таймс» демдеглээн.

ХӨЙ-НИИТИ БУРУУ ШААП ТУР

★ **ЛОНДОН.** АКШ-тың чаза болгаш Пентагон Вьетнамның черин хүл-ыйба, бузундулар болдурарын сагыштыыбиле орадджыр, амгы үениң шериг эртем, техниказының чаа чедиишкиннерин ажыглап турар деп, «Морнинг стар» солун бижээн.

ВДР-ниң девискээринде бедик чалдарны болгаш өске-даа суттат дериишкиннерин америк ужар чүүлдүң үрегдеп турары чурттуң сырый чурттакчылыг девискээрин халаатыг чоруктуң айыылынга турускан. Бо дээрге, дерзин үүлгедишкиниң алыс политиказы-дыр, бо политика сайгончу чалча өзу-чурумну эрге-чагыргага, Мурнуу Вьетнамга АКШ-тың тергиндээшкинин канчап-даа турган бол хевээр арттырып алыр дээр орадджыышкынны чажырып чаап турар. Вьетнамда плотиналарны болгаш бедик чалдарны үрегдеп турар чорук Делегейниң бүгү улустарының киленцээшкининг сеткил-сагыжын хайныттырган. ВДР-ниң девискээрин бомбалаарын күштелдирген чорук «вьетнамчыдылганы» америк политиказының бүрүн буурап дүшкен дугайын херечилеп турар деп, «Морнинг стар» демдеглээн.

НЬЮ-ЙОРК. ВДР-де бедик чалдарны болгаш плотиналарны америк ужар чүүлдүң бомбалап турарынга удурланыышкынның массалыг чыскаалдары Нью-Йоркка болгаш Сан-Францискога болгулаан.

Хой-хой көскү хой-ниитичи ажылдакчылар ВДР-де бедик чалдарның системазынче агаардан халдаашкыннарга удурланыышкынның шимчээшкининге киришкен. Оларның аразында АКШ-тың юстиция министри чораан Рамсей Кларк, хүрээлериниң бүгү-делегей чөвүлелиниң чиигине секретары чораан доктор Юджин Блейк, Каттышкан Штаттарның КНО-га төлөөлекчилери турган Ф. Джессеп биле Э. Гросс бар.

Вьетнамга америк бомбалаашкыннарның чедирип турар аажок хой каража, когаралдарын демдеглевишаан, Джессеп биле Гросс ВДР-де бедик чалдарның системазын үрегдеп турар чорук халапка чедирип болур ораанге дувуреэзинин илергейлээн.

«Вьетнамда америк самолёттарның өктап турар бомбаларын хүн бүрүде бүдүн-бүдүн суурларны чер кырындан арылдырып, эмнеглелерни болгаш школаларны үрегдеп, плотиналарны болгаш бедик чалдарны бомбалап турарындан шыңгыы үеразшкиннерниң айыылы тургустунун турар» деп, Р. Кларк медеглээн.

★ **ДЕЛИ.** Индий-Кыдатта бужар-чүдек болгаш кемнинг дайынны өскүдүн үндүрген АКШ-тың империалистери амгы ышкаш ындыг удурланыышкыга кажан-даа таварышпайн келген. Бүгү кижи төрелгетен ВДР-ниң девискээрин америк ужар чүүлдүң араатанзыг ёзу-биле бомбалап турарын, Вьетнамда дайын чорудулгаларын калбартканыын шиитпирлиг буруу шаап турар деп, Тайбыңның Бүгү-делегей Чөвүлелиниң чиигине секретары Ромеш Чандра СЭТА-ның корреспондентизи-биле беседазында медеглээн.

Чижеглээр чүве чок үрегдэшкиннер, кандыг-даа буруу чок тайбың хамаатыларны олурып турары — бо бүгү вьетнам улуска удур тиилеленген шериг күжү-биле канчаан даа турган бол чедип алырын орадджыр турар Каттышкан Штаттарның империалистериниң үүлгедиишкиннериниң түпнели-дир. Соңгу Вьетнамда суттат дериишкиннерин, өске-даа хамаатыларны объектилерни бомбалап турарын кижи төрелгетенге удур бужар араатанзыг үүлгедиглер дээрден өске кандыг сөстер-биле тодарадып болур боор! деп, Ромеш Чандра чугаалаан. Тайбың Бүгү-делегей Чөвүлели август 28-ден ВДР-де бедик чалдарның системазын америк ужар чүүлдүң бомбалаашкыннарынга удурланыышкынның хүнү кылдыр демдеглээн.

(СЭТА).

ДАЙЫННЫҢ БЕРГЕ БАЙДАЛЫНДА

ХАНОЙ. (СЭТА). ВДР-ниң Премьер-Министриниң канцеляриязы дээди болгаш профессионал ортумак өөредилге министерствозунуң ажылының дугайында доктаалды чоокта чаа хүлээп алган. Соңгу Вьетнамның техникумнарының болгаш профессионал-техниктиг училищелериниң башкыларының база сургуулдарының бүдүрүлгени болгаш шериг хереглелдерин хандырарынче угландырган ажылын идешкейжидериниң эргежок чугулазын доктаалда демдеглээн.

Министерство, бүгү чаларның административтиг комитеттери, өөредилге черлери школаларны болгаш дээди өөредилге черлерин ол школаларның, дээди өөредилге черлериниң сургуулдарының болгаш ажылдакчыларының аймык чок болур чоруун хандырар сорулга-биле көжүгер база сайгара моонцээр талазы-биле ажылды чорударын доктаалда айыткан.

СИГЕННИ КЫШТАГЛАРЖЕ

Бай-Тал салбырның коллективи бо чылын 410 тонна сигенни, 600 тонна силосту, 40 тонна будук-бүрүнү, 600 тонна саванны белеткээр планныг. Салбырның удуртукчулары бо чугула ажылче кижи күжүн болгаш техниканы бүрүн эвилеткеп, ону боттуг башкарып келген. Бо хүннерде барык бежен хире кижи тус-тус звеноларда үстүп алган, аразында чарыштыг ажылдап турар.

Делгем шөлдернин сигенин 2 трактор доктаамал кестирип турда, чамдыктары бөлдүрүп база сараатпап турар, а үнүжү эки, машинага таарышпас черлерде хол кадыырлыг звеноларны быжыглаан, ол ышкаш малчыннарны база сиген белеткелинче хаара туткан. 270 тонна сиген белен.

«Тээли» совхозтуң бо салбырында ажыл-иштиң бир эки түвези үүл дизе, белеткээн сигенни кыштагларже, ферма чанынче удур сөөртүп турары болур.

М. ДАРЫН-БАЗЫР.

* * *

«Искра» колхозтуң баштаар чери, ында партия, профсоюзлел организациялары ниитиниң малынга четчир, эки хоолулуг чемнер белеткелинче кичээнгейни улам күштелдирип турар. Бо талазы-биле онаалданы малчын өреге бүрүзүнге чедир берген, оон күүселдезин доктаамал көрүп, мурнакчыларны үргүлчү ниередип турар.

Тудуг бригадазы 400 центнер сиген белеткээр хүлээлгелиг. Олар ийи звенога үстүп алгаш, аразында чарыштыг ажылдап кирген. Хомушку Калчан-оолдуң звенозу 635 центнерни белеткээш, планны 158 хуу күүсеткен. Монгуш Конгар-оолдуң звенозу опаалганы база ыракта ажырган. Сигенни кыштаглар-же сөөртүрүн база организастап турар.

Ю. МОНГУШ.

Чоон-Хемчик район.

* * *

«Ак-Туруг» совхозтун Чаш-Тал сүт-бараан фермазының кышка белеткели организастыг болуп турар. Малга чем белеткелинден ангыда, чамдык звеноларны септелгеже киирген.

Малчыннар чурттаар чеди бажыңны кылып турар, а септелгези доозулган бажыңнарны хереэженнер (6 кижи) улаштыр шеверлеп, чугайлап турар. Шынарап Дырыскын-оолга удурткан 3 кижи печкалар эде салыр, сонгалар шилдээр ажылды база хынамчалыг чорудуп турар.

Септекчилер звенозу бо чайын биче эвес ажылды бүдүргеп. Чижээ, Улуг-Ховуда, Ак-Хемде болгаш Ооругда турлагларны кылган.

К. КОМБУ.

Хамаарышпас Малайзияның 15 чылы

Бистиң барган көдээ суурвустуң чижээнден Малайзияның чүс-чүс чылдарда хожудаңгай чоруу канчаар узуткаттынып турарын көрүп болур. Суурнуң даргазы даштыкы аалчыларга делгем-чырык школаны, кооперативтиг магазинни, амбулаторияны, ол черниң каучук ыяжындан суксун хандызын кылыр усдарган черин чоргаарал-биле көргүстү. Кооперастаттынган суурларны тургузары дээрге көдээ черлериниң экономиказын көдүрериниң чугула хемчегериниң бирээзи деп чазак черн санап турар.

...Малайзия — чер ажылдыг чурт. Делегейде тып турар белен каучуктуң 35 хуузун ол берип турар. Оон чурт акша орулгаларының хөй кезиин ап турар, ынчалза-даа даштыкы монополияларның кызыышкынындан оон өртекүнези улам кудулап кел чыдар...

Малайзияның улузу 15 чыл буруңгаар, англи колонизаторларга удур хөй чылдарда кызымаккай демиселдиң түпнелиинде хамаарышпас чорукту чедип алган. Британияның тергиндээшкининиң аар-берге уржуктары амгы бо хүннерде безин долузу-биле узуткаттынмаан. Колонизаторлар үүгле экономика талазы-биле хоозураашкынны эвес, харындаа аарыг-човулацы, каранғы-бүдүүлүк, үжүк-бижик чок чорукту, аймак-сөөк аразынга месилдежишкиннерни арттырып каан.

Малайзия — хөй национальдыг чурт. Сөөлгү чизениң түпнелдерин ёзугаар алырга, чоннуң 46 хуузу малайжылар, 34 хуузу — кыдаттар, индийлер болгаш өске-даа биче-буурай узустар бооп турар. Колонизаторлар үргүлчүледдиг үе дургузунда оларның аразынга месилдежишкиннерни өөскүдүп, экономика талазыбиле дең эвес чорукту улам быжыглап келгеннер. Амгы үеде чурттуң чазаа ындыг дең эвес орукту узуткаарының хемчегларын ап турар.

Национал общиналарның экономиктиг «дөнгөшкинин» чедип алыры даштыкы капиталдан хамаарылгалыг болганда бергедеп турар. Амгы беш чылдың инити капитал салыышкынының 40 хире хуузу даштыкыдан кирип турар, Англи, америк, япон, барыыгерман монополиялар боттарының бүдүрүлгелерин үүгле Барыын районнарга тударын орадджыр турар. Даштыкы капитал чурттуң кол-кол бойдус байлактарының бүдүрүлгелериниде база кол черлерни эллээн. Чурттуң экономиказына Барыын чүктүң монополияларының холгаарлаашкынындан уштуварын орадджыры-биле малайзия чазак даштыкы садыг, көдээ ажылагый, балык ажылы-биле холбашкан элээн каш күрүне корпорацияларын турускан. Ол ышкаш нефть казып, болбаазырадыр, ыяш чазаан, кылыр заводтарны тудуп турган болгаш планнап турар. Сөөлгү чылдарда үлетүрге эң чугула продукт — пальма үзүн бүдүрери барык 40 хуу улгаткан.

Көдээ ажыл-агыйны көдүрери-биле ирригация болгаш курганнарны ажылдарын кылып турар. Малакк чартык ортулукта эң изиг агаарлыг, шыргай аарга-ыяш аразында курукка черлерни ажыглалга киирип турар. Аргаыяштарын туруп, аштап каапкан шөлдерде үстүг пальмаларны болгаш каучук ыяштарын олуртуп турар.

Тун Абдул Разактың чазаа социалистиг чурттар-биле экономиктиг харылзааларны улам быжыглап келген. Болгария, Венгрия, Румыния, Югославия-биле садыглажышкын улам калбарып турар.

Совет Эвилели Малайзиядан каучукту эң хөйү-биле ап турар. Амгы үеде ол чурттуң экономиктиг хөгжүлдезинге совет организацияларының киржип болурунун дугайында чугаалажышкынны кылып турар.

Малайзияның чазаа бодунун политиказын тайбың кожахелбээ догунаашкынның принциптеринге үндезилээринче үткүүдүг. Малайзияның премьер-министри Тун Абдул Разак Каттышкан малайзы национал организация партиязының бо чылдың июнь айда болган съездизинге «кандыг-даа экономиктиг системазы болгаш политиктиг идеологиязы хамаан чокка бүгү чурттар-биле найыралдажырын» Малайзия санаалдап турар — деп, чугаалаан.

С. БЫЧКОВ.
(СЭТА-ның корр).

КУАЛА-ЛУМПУР.

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

1925 чылда үндезилеттингеи

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1972 чыл, СЕНТЯБРЬ 2 СУББОТА № 207 (8975).

өртээ 2 коп.

КҮРҮНЕ ШЫГЖАМЫРЫНГА

Дүүн беш шакка чедир республиканың колхозтары болгаш совхозтары күрүнеге 7268 тонна тарааны дужааган.

Көдээ ажыл-агыйның механизаторлары! Дүжүт ажаалдазының үезинде, техниканың анаа турар чаруун болдурбаалыңар!

А. ГИТАЛОВТУ ДЕТКИП ТУР БИС

Тараа дугайында шын бодал

Социалистиг Күш-ажылдың ийи дакпыр Маадыры, ССРЭ-ниң дээди Совединиң депутады, механизатор эш А. Гиталовтуң «Тараа дугайында бодал» деп үүлүн солуннардан номчааш, оон киирип турар саналдарын кончуг-ла шын деп бодаар-дыр мен.

Бодум агроном кижи мен. Ынчангаш байлак дүжүүтү өстүрүп, ажаап алырынга кайы хире хөй күш үнер дээрзин эки билир мен. Булка хлебте үүгле тараажының күш-ажылы эвес, харын база шахтёрнуң, металлургтуң, конструкторнуң, химиктиң, машина тудугжузунуң — бүгү ажылчын аңгының, бүгү ниитилелдиң күш-ажылы сиңниккен деп эш Гиталовтуң ханы уткалыг чугаазын ажылдап турарым Суш салбырның чурттакчыларынга катап-катап тайылырлап чугаалаар мен. Ынчанмайн канчаар? Шынап-ла тарааны өстүрүп алырынга үүгле көдээ ажыл-агыйның эвес, а дыка хөй адырларның ажылдакчылары боттарының үлүг-хуузун киириштирип турарлар. Химиктерниң будүрүп каан минералдыг чемишчидилгелерин ап көрзеңер. Оны ажыл-агый бүрүзүнге сөөртүп чедирип алырынга кайы хире хөй чарыгдалдар үнер-дир?

Ындыг хөй чарыгдалдарны үндүрүп турган, өстүрүп алган тараавысты чидириг чок ажаап алыр, хумагалыг амыглаар ужурлуг бис. Ынчангаш бистер, агрономнар, ажаап алышкынның шынарынче кичээнгейни күштелдирген бис. Совхозтуң Суш салбырының механизаторлары Марат болгаш Доржу Самуя алышкылар, П. Маады, А. Арептаң болгаш оон-даа өскелер бо чылын байлак дүжүүтү өстүргеннер. Салбырның 3 муң гектар ажыг тараазының бир гектарындан-на 15 центнер (планывыс 10) дүжүт алдынар, а чамдык черлерниң дүжүү 20 центнер чеде бээр. Бо хире эки тарааны чидириг чокка ажаап алыры бистерден хамаржыр.

Кедээ черде үр чылда чурттап турар болгаш мындыг бир үүлүү эскерип чоруур мен. Суурнуң чурттакчыларында чамдык кижилер магазинден хлебти садып алгаш хуу малын чемгерер үүлүдер бар болдур ийин. Хлебти ынчаар төтчеглээрге кайын болур. Оны болдурбас төлээде, хууда малды чемгереринге холбаштыр дээштиг хемчеглерни алза чогуур деп бодаар мен.

А. ЖУЛЕВА,
агроном.

ХҮЛЭЭЭЛГЕВИС БЕШ МУҢ ТОННА

СЭКП Топ Комитединиң «ССР Эвилелиниң тургустунганының 50 чылын демдеглээри-биле Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыгының түннелдерин үндүреринiң чурумунун дугайында болгаш ол чарышка тиилекчилерни мактап шаңнаарының хемчеглериниң дугайында» доктаалы бистиң совхозтуң ажыл-ишчилерин күш-ажылчы чаа-чаа чедишкиннерже улам сорук киирген. Ук доктаалды салбырлар, бригадалар айы-биле таныжып чугаалашкаш, боттарыска алган хүлээлгелеривистиң канчаар күүсеттиниң турарын түүнеп, тоску беш чылдың ийиги чылын эки көргүзүглерлиг доозун, ССРЭ-ниң юбилейин эң эки көргүзүглерлиг уткуур дээш чаа бедиткеп хүлээлгелерни алган бис.

Ону толаргайлаарга мындыг, бо чылын план ёзугаар күрүнеге 2200 тонна тарааны дужаар ужурлуг. Чаа бедиткеп хүлээлге ёзугаар 5000 тонна тараа күрүне шыгжамырынга кирер. 3581 тонна мал чеминиң орнунга 4000 тоннаны белеткөөр. Бо хүлээлге эки күүсеттиниң турар. Бистиң сигенчилеривис амгы үеде немелде хүлээлгеде көрдүнген мал чемин белеткеп турарлар. Эт, сүт дужаарының талазы-биле база-ла немелде хүлээлгелер алдынган.

Амгы үеде ажыл-агыйның мурнунда туруп турар эң чугула айтырыг болза, тараа ажаап алышкыны. Чаа дүжүттүң тараазын чидириг чокка, эки шынарлыг ажаап алгаш, күрүнеге хөй тарааны дужаар дээн хүлээлгевисти күүсеривиден артык харысалгалыг болгаш хүндүлүг сорулга бисте чок. Ынчангаш амгы үеде бүгү күштү, бар аргаларны тараа ажаап алышкынынче мобилизастаан.

Дүжүт ажаалдазын кыска хуусаада чурдары тараа шөлүнде ажылдап турар бүгү кижилерден, чүүн-даа мурнунда механизатор бүрүзүнден кол хамааржыр. Ынчангаш ажаап алышкынын эгелээриниң мурнунда бүгү механизаторларның хуралын чыылдыргаш, аңаа бо харысалгалыг кампаниянның үезинде кылын чорудар бүгү ажылдарны дугуржуп чугаалашкан. Комбайнерлер боттарының күзелин ёзугаар туспус звеноларны тургускан. Тавычалай кезиишкинде 9 звенону быжыглаан. Звено бүрүзү 3 азы 4 комбайнерден турустунган болгаш бот-боттарының аразында социалистиг чарыштыг. Звеночуларда эң дуржулгалыг механизаторларны быжыглаан бис. Чижөлөөрте, коммунистер Л. Быков, В. Галактионов болгаш дуржулгалыг комбайнерлер М. Боюма, Михаил база Владимир Сауленко. алышкылар чыл бүрүде звеноларны удуртуп турарлар.

Чурттуң сураглыг комбайнери, Социалистиг Күш-ажылдың ийи дакпыр Маадыры А. В. Гиталовтуң үлегерин детки-вишаан, бистиң хоочун комбайнеривис коммунист В. И. Галактионов тараа ажаап алышкының чидириг чокка ажаап алырынче бүгү Тываның механизаторларын кыйгырган үүлүн солуннарга парлап, радио дамчыштыр чарлап дыңнаткан болгай. Ол кыйгырыгны бистиң бүгү механизаторларывыстың кыйгырыы деп санап турар бис. Чүге дээрге, механизаторларның партия болүүнүң удуртукчузу эш Галактионов кыйгырыгны бүгү механизатор эш-өөрү-биле сүмележип турган бижзон кижи.

Дүжүт ажаап алышкының дүргедедири-биле комбайнерлериниң харысалгазын бедидип турган, кижи бүрүзүнүң хүн нормазын ажыр күүсеткен турарын чедип алырынче администрация чериң партком кичээнгейни күштелдирген. Күскү хову ажылдарын чедишкиниг чорудары ийи, чаңгыс мурнакчылардан эвес, а бүгү кижилериниң кызымаккай ажылындан хамаарыкыр. Оон ужуруннан комбайнерлериниң чарыжын массалыг болдуруп, беш хонуктуң түнелин звено кежигүннериниң нинти кылган ажылын барымдаалап үндүрүп турар бис. Бирги беш хонукта эш Галактионовтуң звенозу (комбайнер Шевцов, Чащин, Бобров) планын 137 хуу күүсеткеш, бирги черни алган. Совхоз төвүнде Күш-ажылчы алдарының тугун оларга алдаржыдып өдүрген.

Бистиң агитаторларывыс эштер Винников, Соловьев, Буланный, Кызыл-оол, Сухоракова, Лопсанов болгаш оон-даа өскелер тус-тус звеноларының чарыжын чогуур үезинде түнеп, беседаларны кылып, хана солуннарын, агитхуудустарны үндүрүп турарлар.

Дүжүт ажаап алышкынында ажылдап турар кижилериниң социалистиг чарыкының негелделерин мергежил айы-биле ажылдап кылган. Ол чарыштың моральдыг болгаш материалдыг идиг бериишкиннерин база-ла күштелдирген. Чижөлөөрге, бирги черни алган звенога шилчилер вымпелди, 15 рубльдиг акша шаңналы-биле кады тыпсып турар бис. Сезон дургузунда эң дээре көргүзүглүг болган комбайнерни «Восход» деп маркалыг мотоцикл-биле шаңнаар. Чоладчылар болгаш шаң ажылдакчыларының социалистиг чарыкының негелделери база-ла ындыг.

Идеология ажылының бүгү хевирлерин ажылган турган, дүжүт ажаалдазын шынарлыг эрттирер, күрүнеге хөй тараа дужаар талазы-биле алган хүлээлгелеривисти күүседи-ринге бүзүрелдиг бис.

В. СЕНГИ,
партком секретары.

«Шын» солуунун **Күш-ажылчы алдар тугун** бөгүн Бии-Хем районнуң тараа ажаап алышкынында ажылдап турар мурнакчы механизаторларынга алдар болдуруп кодургеи.

«САЯН» совхозта эштер **В. ГАЛАКТИОНОВ, Л. БЫКОВКА** удурткан звеноларын тараа кестиреринин хүн нормазын 112—137 хуу күүседи турарлар.

«ӨӨК» совхозтуң комбайнери—**В. ИЗОСИМОВ** ажаап алышкынының хүн нормазын доктаамал 150 хуу күүседи турар.

Мурнакчыларга алдар болгаш мактал!

Новосибирск областың партия-ажыл-агый активинiң хуралы

Август 31-де Новосибирскиге областың партия-ажыл-агый активинiң хуралы болган, аңаа ийи муң ажыг партия, совет ажылдакчылар, ажыл-агый организацияларының болгаш будурулгелериниң удуртукчулары, эртемниң болгаш культураның ажылдакчылары киришкен.

Хуралдың киржикчилери 1972 чылдың улус ажыл-агый планын күүседир талазы-биле социалистиг чарыштың чоруп турарын чугаалажып көрген. Дүжүт ажаап алышкының, күрүнеге тараа болгаш көдээ ажыл-агыйның өске-даа продукцуларын садарын чедишкиниг чорударынга улуг кичээнгейни салган.

Активтин хуралынга чүве чугаалаан СЭКП ТК-ның Чингине секретары эш Л. И. Брежневти чылганнар чылыы-биле уткаан.

СЭКП Новосибирск обкомунун бирги секретары эш Ф. С. Горячев хуралга илеткел кылган. СЭКП райкомнарының болгаш хооркомнарының секретарлары, үлетпүр болгаш көдээ ажыл-агый будурулгелериниң удуртукчулары, эртемденнер, будурулгениң мурнакчылары хуралга санал бергидээн.

Активтиң хуралы 1972 чылдың улус ажыл-агый планын чедишкиниг күүседир, дүжүт ажаап алышкының организастыг чорудар, тарааны болгаш көдээ ажыл-агыйның өске-даа продуктуларын пландан ажыр садар дээш, ССР Эвилелиниң тургустунганының 50 чыл өөн төлептиг уткуур дээш социалистиг чарышты улам калбартырынче областың ажыл-ишчилерин кыйгырган.

(СЭТА).

★ ☆ ★

СЭКП ТК-ның Чингине секретары эш Л. И. Брежнев Новосибирскиде В. П. Чкалов аттыг ужар үүл заводунга чорааш, будурулгенiң удуртукчулары-биле чугаалашкан, будурулгени көрген болгаш ажылчыннар, албан-хаакчылар-биле ужурашкан.

Партияның область комитединге эш Л. И. Брежнев партия обкомунун бюро кежигүннери, килдис эргелекчилери-биле, ажылчы чоннар депутаттарының область Совединиң кежигүннери-биле беседа кылган.

Сентябрьның 1-де эш Л. И. Брежнев Новосибирскиден Омскиже чорупкан. (СЭТА).

В. ГАЛАКТИОНОВ БАЗА КАТТЫЖЫП ТУР

Чурттуң алдарлыг механизатору А. Гиталовтуң бижзон үүгүүнге хамаарыштыр бистиң кады ажылдап турар эживис В. Галактионов бодунун бодалдарын база бижээн. Ону бистер, «Саян» совхозтуң бүгү тараажылары изии-биле деткип, Төрөөн чуртка хөй тарааны бөөр дээш боттарывыстан хамаарыкыр бүгү үүлдерни кылып турар бис.

Шынап-ла тараа — чаагай амыдыралдың үнер дөзү. Бир эвес ону чаңгыс мажак-даа, чаңгыс килограмм-даа чидириг чокка ажаап алыр болзувуса, Төрөөн чуртувустуң күчү-шылалы улам быжыгар, бистиң амыдыралывыс улам эжижиир.

Тараа бүдүрерин көвүдедири чүүн-даа мурнунда бистерден — механизаторлардан хамааржыр. А механизаторнуң ажыл-ижи база-ла чымыштыг.

Көдээ ажыл-агый культураларын өстүрери бойдустан дорт хамаарылгалыг болганда чамдык чылдарда кацдаашкыы, а чамдыкта эмин эрттир ол-шык болгулаары билдингир. Бо чылын бистин шөлдеривиске байдал ындыг болду. Чайның ийиги чартыы боранныг болганындан тайга эдээ черлерде тарааларның сывы эмин эрттир узааш чыдыпкан. Элээн хөй шөлге дозу база дүшкен. Ынчалзажок агаар-бойдустуң байдалы кандыг-даа болза, бүгү аргаларны, курлавырларны ажыглап турган, бо чылдың чаагай дүжүдүн чидириг чокка ажаап алырын хүлээнген бис.

Мөңге кол үүл — тарааларны кыска хуусаада тавычалай кезин алыры болур. Бистер бо чылын 9 муң ажыг гектар черниң тараазын ажаап алыр бис. Тургустунган график ёзугаар эрткен беш хонукта 1500 гектар черниң тараазын тавычалай кестирдивис. Ам комбайнерлериниң хөй кезин Ленинка участогунда келген. Бо черде ийи муң хире тарааның хөй кезин чыдыпкан, ынчангаш ону чаңгыс талалап кестирип турар бис. Мындыг тараага ажылдап турган, хүннүң нормазын күүседири кончуг берге. Ынчалзажок бот-боттарывыска дузалажып, бичии-ле аяс үени (хүннү эвес, а үени) ажыглап турган кижи бүрүзү нормавысты күүседип турар бис.

Амгы үеде бистиң звеноларывыстың шуптузу боттарынга одаашкан планын доктаамал ажыр күүседип турар. Күш-ажылдың будурукчулуун улам белдинги турган, ажаап алышкынны чогуур хуусаазында доозар дээш ажылдап турар бис.

М. БОЮМАА,
звеночу комбайнер.

КҮЗЕНЧИГ ААЛЧЫЛАР БИС

Бистиң «Саянның хаязы» аттыг агитбригадавыс ховушөлдерде ажылдап турар ажылчыннарның, сүт-бараан фермаларында саанчылардың, ыраккы коданнарда малчыннарның болгаш суур чурттакчыдарының күзенчиг аалчызы болуп келген. Ол агитбригада колдуунда Культура бажыңының бот-тывынгыр артистери болгаш лектор, кижи, мал эмчилери, садыгжылар-биле четчелеттинген.

Бедик утка-шыныргыг, солун программалыг чеди концертти чаагай дүжүттү кыска хуусаада чидириг чок ажаап алыр база малга быжыг чем-суурну тургузар дээш үйгу-дыш чок ажылдап турар тараажыларга, сигенчилерге бараалгадып көргүстүвүс. Олар бисти чылы-биле хүлээп ап, өөрүп четтиргенин илередип турарлар.

Барган черлериниске хана солуннарны, агитхуудустарны үндүрүп турар бис.

Ураң талантызы-биле көрүкчүлериниң улуг сонуургалын чаалап алган бот-тывынгыр артистер бисте хөй. Ылаңгыя Галина Сауленко, Александра Никифорова, Сергей Хомяков болгаш Оля Нефедова оларның күүсеткен ырлары, таңцылары, шоодуглуг көргүзүглери, номчаан шүлүктери ажыл-ишчилериниң сагыш-сеткилин өөртүп турар.

Культура бажыңы ССРЭ-ниң тургустунганындан бөөр 50 чыл болур өөнга уткуштур чамдык ажылдарны кылып чоруткан. «Улустарның найыралы», «Хүнзөректиг республиканың беш чылы» деп тематиктиг кежөөлер организастыг болгаш бедик уткашынарлыг болуп эрткилээн. Ол ышкаш «Ырлар байырлалы», «Найырал неделязы» деп аас журналы суурнуң чурттакчы чоннуң улуг сонуургалын хайыктырган.

Суур төвүнге, хову турлагларынга, фермаларга, малчыннар ортузунга политиктиг болгаш культура массалыг ажылдарны чорударынга биске улуг дузаны партия, профсоюлер, комсомол организацияларын көргүзүп келген.

Чаагай дүжүттү ажаап алыр дээш калбарган ажыл-иште түрүүн турар кижилерге солун программалыг концерт-биле аалдап, оларга лекция, беседаны кылып, хана солуннарны үндүрүп бөөр бистиң бо хүүгү сорулгавыс. Ону эки күүседир дээш ам-даа шудургу ажылдаар бис.

Г. СУГОРАКОВА.
Культура бажыңының директору.

Республикада мал чеминиң белеткели

(Август 28-те медээ-биле)

Районнар	Күүсеткени (хуу-биле).
Каа-Хем	88,5
Чоөн-Хемчик	64,9
Кызыл хоорай Совети	64,7
Тожу	55,6
Эрзин	55,4
Тес-Хем	55,1
Бии-Хем	55,0
Мөңгүн-Тайга	54,1
Таңды	48,4
Барыын-Хемчик	44,9
Улуг-Хем	43,1
Бай-Тайга	30,6
Өвүр	29,0
Республика ниитизи-биле	52,9
Эрткен чылдың август 30-де турганы	41,2

Бирги черде

Эрзин районнуң «Коммунизмче орук» колхозунуң ажыл-ишчилери мал чеми белеткээрин шалыпкын чорудуп, сиген планын 70,3 хуу күүседип алган. Колхоз сөөлгү 7 хонук иштинде 825 тонна көк-тараа зелёнказын сараттан ап, мал чеми белеткээринге районга бирги черже үнген. СЭКП Эрзин райкомунуң болгаш райкүүскомнуң шилчилер Кызыл тугун бо колхоз ам ийи удаа чаалап алган.

Амгы үеде колхозта мал чеминиң белеткелинде 4 бригада доктаамал ажылдап турар.

Н. ДАКАА.

ДҮҮН РЕСПУБЛИКАНЫҢ ШКОЛАЛАРЫНГА

Ийиги өөредилге чылында

Найысылал Кызылдың аяшинчиан чыл келген тудумна чаартыып сайыран турарын эскерип болур. Хоорайның оң ийиги кварталында № 15 школа эрткен чылын чаа-ла ажыттынган болгай.

Дүүн аңаа ийиги өөредилге чылы эгелеп, школачы коңга уругларны баштайгы кичээлче чалаан. Өөредилге эргелекчиви Лилия Николаевна Демонскаяның редакцияга дыңнатканы болза:

— Өөредилге чылы организастыг эгелээн. Өөрүшкүлүг, хөглүг уруглар, оолдар баштайгы кичээлдерге четкилеп келген. Чаа күш-биле улам эки өөренир, төөгүлүг улуг байырлал — ССР Эвилелиниң 50 чылын төлептиг уткуур — бистиң кол сорулгавыс. Бүгүн бисте 1000 өөренiкчи парталар артында олургулаан. Школаның эргилин бир дугаар артан кирген 103 бирги классчы ол хүн школаны башкылары-биле таныжып баштайты кичээлин эрттирген.

№ 15 школаның башкылар коллективи (шупту 40 кижи) юбилейлиг өөредилге чылында улам эки ажылдаар сорулганы салып алганнар.

Байырлалдыг байдалга

Тываның ырак-узак булуңнарынып бирээзи Тожуңуң Азас ортумак школазындан биске дыңнатканы болза:

Сентябрьниң бириңи хүнү. Өөренiкчилериниң болгаш аднелериниң өөрүшкү хөглүг кончуг. Холдарында чечектер туткулаан уруглар, ылаңгыя бирги классчылар, школага эрте-ле чедип келген, шак чедерин четтиксейн маваан тургулааннар. Эртенгиниң сес шакта Азас ортумак школазынга чаа өөредилге чылында тураскааткан байырлыг шугум чыскаалы болган.

Ортумак школаның шупту дөрт чүс ажыг өөренiкчизи чыскаалыңкан. Школа директору Татьяна Кол уруглар-ла болгаш чылганнарга изин байырны чедирген. Юбилейлиг өөредилге чылында улах эки өөренир, ажыктыг солун ажыл-херектер-биле Төрөөн чуртун өөртүр дээш төлептиг болурунче уругларны ол кыйгырган.

Байырлыг шугум чыскаалынга хөй-нинти организацияларының төлөөлекчилери болгаш ада-иелер уругларга башкыларга изиг байырны чедиргеннер.

Баштайгы хүнде

Сентябрьның аяс чаагай эртеин. Сарыг-Сеңги № 1 школазынга холдарында чечектер туткан өөрүшкү-хөглүг уруглар эртежик-ле кээп эгелээн. Херим иштин топтап көөрге өң-баазын чечек каастаан тускай чер-даа сагышка кирер. Чүгле уруглар эвес, харын ада-иелер база хөй-биле чылган.

Өөредилге чылының эгезинде тураскааткан байырлыг шугум чыскаалын школа директору А. Г. Орлова ажыткан. Марш аялгазы чаңгылаып турда школаның тугун киирип келген. Школачыларның өөрүшкүзүн чүге дериннээр. Бирги классчыларны тускай хевис кырында чыскаалдыр тургускан. Бүгү школа байыр чедирип турда оларга чечектерни тудускан.

Партия, совет ажылдакчылар, ада-иелер школачыларга чедишкиннерин көзеп, байыр чедиргеннер.

№ 1 школаның коллективинге ВЛКСМ ТК-ның шилчилер вымпелин комсомол райкомунуң секретары Г. Толстова тывыскан. Школада кижизидилге талазы-биле өөредилге эргелекчизи И. Г. Ларинага ВЛКСМ ТК-ның Хүндүлел бижиин ол-ла шугум чыскаалынга тывыскан.

Өөредилге чылының баштайгы көдээзин медээлеп чаа өөредилге чылы эгелээн.

КӨДЭЭ АЖЫЛ-АГЫЙ АЖЫЛДАРЫНЫҢ ХҮН ДЕМДЕГЛЕЛИ

Сентябрь 1-ге чедир республикада 49 муң гектар шөлдүн тараазын кескен, ол болза планның 20,4 хуузу-дур. 17.313 гектарныг тараа культураларын бастырган. Тываның 7268 тонна тараазын күрүне шыгжамырынга урган.

Республиканың ажыл-агыйларында дүжүт ажаап алышкының темпилери бичe бедээн. Августуң сөөлгү ийи хүннеринде механизаторлар хүнде ортумаа-биле чеди муң гектар шөлдүн тараазын тавычалай кестирип турар болгаш шуут ажаап ап турар азы эрткен чылдың ол-ла хүннердээзинден ийи катап ажыг болуп турар.

Республиканың ажыл-агыйларының социалистиг чарыжынга бирги черни Таңды болгаш Каа-Хем районнар холдан салбайн турар, Таңдыда тараа культураларының 27,9 хуузун болгаш Каа-Хемде—25,5 хуузун кескен. Оларның дараазында Тес-Хем району чоруп турар, тараа культураларының кезилдезинiң планын ол 23,7 хуу күүсеткен.

Дүжүт дээш күш-ажылчы демнеглеге кезилдениң улам чаа-чаа шалыпчылары илерип турар. Ол болза Таңды районнуң «Коммунизмниң херели» колхозунуң 480 гектар шөлдүн тараазын тавычалай кескен механизатору В. Сластников-тур. Комбайнер Караоол Оюн 260 гектарның тараазын комбайн-биле шуут ажаап алган. Петр Комбужап 280 гектар шөлдүн тавычаан тараазын бастырган. Чоладчылар Г. Ильченко-биле М. Школин тергин эки ажылдап, нормазын хүнде 140 хуу күүседип турар.

Каа-Хем районнуң «Октябрь 14 чылы» колхозунуң комбайнерлери И. Фалиман, Н. Мельников, В. Елисеев олар хүнде 56—58 гектар шөлдүн тараазын кестирип турар. «Кок-Тей» совхозтуң механизаторлары И. Салагин, А. Чирков, Д. Мурыгин база мурнакчыларның одуруунда чоруп турарлар.

Таңды районнуң ажыл-агыйларында тавычаларны чыып, бастырары чедишкиниг чоруп турар. Ында кестингеи тарааның 41,7 хуузун чыып, бастырган турар. Таңдыда Көдээ ажыл-агый дуржулга станциязында ажыл-херек база багай эвес чоруп турар, ында тарылга шөлүнүң 38,1 хуузунуң тараазын кескен болгаш кестингеи тарааның чартык кезиинден хөйүн бастырган.

Күрүнеге тараа садарыынче онза кичээнгейни салыр. «Кок-Тей» совхозтуң ажыл-ишчилери ону эки эгелээн. Олар Төрөөн чуртуң шыгжамырынга 197 тонна тарааны урган, ынчангаш Кызыл хоорай Совединиң ажыл-агыйларын республикада бирги черже үндүрген. Ында тараа дужаарының планы 12,9 хуу күүсеттингеи.

Тываның кол тараалаң черлери — Каа-Хем болгаш Таңды районнарының колхозтары, совхозтары мурнуку хевээр мурнавышаан. Ылаңгыя Таңды районнуң «Коммунизмниң херели» колхозунуң тараазылары онза өөртүп турар: олар сайгарылга баазазынга 1061 тонна эки шынарлыг тарааны чедиргеи. Ол болза планның 60,6 хуузу-дур. Каа-Хем районнуң «Ленинчи орук» болгаш Чоөн-Хемчик районнуң Ленин аттыг колхозтарында, «Бурунгаар» болгаш «Кок-Тей» совхозтарда күрүнеге тараа садары эки чоруп турар. Чүгле август 31-де безин Каа-Хем районнуң «Октябрь 14 чылы» колхозундан, «Межегей» болгаш «Совет Тыва» совхозтардан хөй тонна тараа сайгарылга баазазынга киргеи.

Ыпчалза-даа Улуг-Хем, Барыын-Хемчик, Чоөн-Хемчик, Бии-Хем районнарның хөй-хөй ажыл-агыйларында ажыл ам-даа ёзулуг түлүктевээнин айтыр херек. Бии-Хем, Барыын-Хемчик болгаш Бай-Тайга районнарның ажыл-агыйлары күрүнеге чаңгыс-даа тонна тараа дужааваан. А Улуг-Хем болгаш Чоөн-Хемчик районнар бирги чагыны чүгле 2,7 болгаш 2,8 хуу күүсеткеи.

«Кара-Хаак» болгаш «Сукпак» совхозтарның удуртукчулары тараа белеткелдерниң темпилерин саададып турар. Оларда тавычалаан тарааны чыып бастырары озалдан турар, тарааны тавычалай кестиреринiң болгаш ону ажаап алырының арында үзүктелишкин улуг. «Элегес» совхозта комбайнар ажыл чок аваа туруп турган-даар түүлдер бар.

Харын-даа Таңды районда безин 14 комбайн ам-даа ховуже үнмээн. «Тиилелге», «Элегес», совхозтарда, Каа-Хем районнуң «Октябрь 30 чылы» колхозунда тараа дужаарының темпилери чавыс.

Тараа ажаап алышкының саададып, узамдыктырары дээрге, хөй килограмм тарааны чедир албайн баар дээн ол-дур. Ол дугайын үргүлүү бодаар херек.

Кызыл тукту тывыскан

Солуннуң бо номери үнүп турда «Шынның» тускай корреспондентилериниң дыңнатканы болза:

Дүжүт ажаалдазының массалыг үеин эгелээни-биле холбаштыр СЭКП Таңды райкомунуң болгаш райкүүскомнуң ажыл-агыйлар аразынга шилчилер Кызыл тугун августуң сөөлгү он хонуунуң түннелин ёзугаар «Коммунизмниң херели» колхозтуң № 1 хову бригадазынга (бригадири М. Р. Кулаков) акша шаңналы-биле катай тывыскан. Август айда бригада 1210 гектар черниң тараазын тавычалай кестиргеи, 1874 тонна тарааны бастырган, 1051 тоннаны күрүнеге дужааган, 500 тонна кызыл-тас үрезинiн урун алган.